

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการศึกษาหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่อุทยานแห่งชาติภูผายล ดังนี้

1. แนวคิดการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ
2. แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
3. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค
5. ข้อมูลอุทยานแห่งชาติภูผายล
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ

1. ความหมายของอุทยานแห่งชาติ

ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 อุทยานแห่งชาติ หมายถึง พื้นที่ดินทั่วไป และให้ความหมายรวมถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ลักษณะที่ดินดังกล่าวเป็นที่ที่มีธรรมชาติที่น่าสนใจ และมีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบตามกฎหมายของบุคคลใด ซึ่งมีเขตบวง การเมือง ทั้งนี้การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งการศึกษาและความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป (จรรยา แววุฒินันท์, 2539, หน้า 49-50)

สุรเชษฐ์ เศรษฐมาต (2541, หน้า 29) ได้ให้ความหมายของพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ตามหลักการในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for Conservation of National and Natural Resources หรือเรียกโดยย่อว่า IUCN) ว่าเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ซึ่งประกอบด้วยระบบนิเวศสำคัญที่เป็นตัวแทนของภูมิภาค มีลักษณะเด่นตามธรรมชาติหรือทิวทัศน์งดงาม เป็นแหล่งของพันธุ์พืช สัตว์ป่า ธรณี สันฐาน และเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีคุณค่าด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษา และนันทนาการของมนุษย์ โดยไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิม โดยวัตถุประสงค์ของการจัดการอุทยานแห่งชาติของนานาชาติคือ เพื่อคุ้มครอง

รักษาแหล่งธรรมชาติและทัศนียภาพที่มีความสำคัญระดับชาติหรือระดับนานาชาติ สำหรับการให้ประโยชน์ด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษา และนันทนาการของมนุษย์ และเพื่อคงไว้ซึ่งความเป็นตัวแทนระบบนิเวศของภูมิภาค สังคมสิ่งมีชีวิตและทรัพยากรพันธุกรรม ตลอดจนชนิดพันธุ์ที่ใกล้สูญพันธุ์ ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงและความหลากหลายทางนิเวศวิทยา

นอกจากนี้ เสรี เวชชบุษกร (2530, หน้า 6-7) ได้ให้ความหมายของอุทยานแห่งชาติว่าเป็นพื้นที่กว้างขวางประกอบด้วยทิวทัศน์ที่สวยงาม มีสิ่งที่น่าสนใจทางวิทยาศาสตร์ การศึกษา และด้านการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชหรือสัตว์ที่หายาก หรือมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นที่น่าสนใจหรือมีสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษทางวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป อุทยานแห่งชาติเป็นพื้นที่คุ้มครองของรัฐ โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ ป่าและภูเขาให้คงอยู่ในสภาพเดิมมิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้อุทยานแห่งชาติจึงจัดว่าเป็นพื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศต่าง ๆ เช่น การอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า หรือการอนุรักษ์พื้นที่แนวปะการัง ภูเขาทะเล ป่าชายเลนและชายหาด นอกจากนี้ อุทยานแห่งชาติยังเป็นแหล่งรวมทรัพยากรธรรมชาติที่อำนวยความสะดวกและสังคมของประเทศ เช่น เป็นแหล่งท่องเที่ยวและนันทนาการที่มีเอกลักษณ์เดิมตามธรรมชาติ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทำให้เกิดการกระจายรายได้และนำเงินตราเข้าสู่ประเทศ

2. วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ

ในท้ายประกาศของพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ได้ระบุถึงเหตุผลหรือวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติไว้ว่า “เพื่อคุ้มครองรักษาสภาพธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น พรรณไม้และของป่า สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ ป่า และภูเขา ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมมิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป เพื่ออำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่รัฐและประชาชนสืบไป” (กรมป่าไม้, 2542, หน้า 28)

กรมป่าไม้ (2545, หน้า 7) โดยส่วนอุทยานแห่งชาติ และส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเลภายใต้สังกัดของสำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในฐานะผู้ได้รับมอบหมายภารกิจและหน้าที่ในการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติทั่วประเทศไทย ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งและบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. เพื่อรักษาทรัพยากรในพื้นที่ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติดั้งเดิมอย่างถาวรตลอดไป หรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ

2. เพื่อรักษาพื้นที่ที่มีความสวยงามเป็นพิเศษไว้สำหรับใช้ประโยชน์ในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมความสะอาดสำหรับนักท่องเที่ยว

3. เพื่อเป็นแหล่งในด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านธรรมชาติวิทยา

วัตถุประสงค์ขั้นต้นของการจัดตั้งและบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ คือ การคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศในพื้นที่ให้คงอยู่ในสภาพดั้งเดิมหรือเป็นไป ตามธรรมชาติให้มากที่สุด แต่ในขณะเดียวกันต้องให้มีการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างไม่กระทบต่อสภาพแวดล้อม ดังนั้น หลักการในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดเขตการบริหารจัดการให้ชัดเจน ซึ่งในทางวิชาการสุรเชษฐ์ เศรษฐมาต และดร.ชนันท์ เอมพันธุ์ (2538, หน้า 45) ได้จำแนกเขตการบริหารจัดการในพื้นที่อุทยานแห่งชาติไว้เป็น 5 เขต คือ

1. เขตบริการ
2. เขตนันทนาการกลางแจ้ง
3. เขตสงวนธรรมชาติ
4. เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ
5. เขตการใช้ประโยชน์กรณีพิเศษ

โดยได้ระบุไว้ว่าเขตบริหารจัดการที่เป็นหลักของพื้นที่อุทยานแห่งชาติทุกแห่ง คือ เขตบริการ เขตนันทนาการกลางแจ้ง และเขตสงวนธรรมชาติ แต่สำหรับเขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติและเขตการใช้ประโยชน์กรณีพิเศษนั้น เป็นการแบ่งเขตการบริหารจัดการตามสภาพธรรมชาติและ ความจำเป็นของอุทยานแห่งชาติแต่ละแห่งซึ่งแตกต่างกันไป โดยการกำหนดเขตบริหารจัดการดังกล่าวต้องอาศัยการวิเคราะห์ถึงศักยภาพและความเหมาะสมของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทางกายภาพและชีวภาพเป็นพื้นฐานในการกำหนดเขตดังกล่าว

3. แนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติ

สุรเชษฐ์ เศรษฐมาต (2545, หน้า 19-29) ได้กล่าวถึงการจัดการอุทยานแห่งชาติว่า จำเป็นต้องยึดหลักปรัชญาของการอนุรักษ์ไว้ซึ่งธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบหลักของพื้นที่ให้คงอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สาธารณชนในเรื่องต่าง ๆ เช่น นันทนาการ การท่องเที่ยว การศึกษาวิจัย และพัฒนาชนบทได้ตลอดไป นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงมาตรการหรือวิธีการในการจัดการและอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติไว้ 5 ประการ ดังนี้

3.1 การวางแผนการจัดการและอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ

มาตรการหรือกิจกรรมเบื้องต้นของการดำเนินงานเกี่ยวกับอุทยานแห่งชาติไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่จำเป็นต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบเพื่อที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการและพัฒนาสิ่งต่าง ๆ อย่างมีระบบ โดยคำนึงถึงศักยภาพและข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศรวมทั้งรูปแบบการใช้ประโยชน์และความต้องการของประชาชนโดยส่วนรวม โดยแผนนี้มีประโยชน์เกี่ยวข้องกับหลายประการ ที่สำคัญคือเป็นตัวนำทางสำหรับการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ตั้งแต่เรื่องการจัดการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก การดูแลความปลอดภัยแก่ผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ ไปจนถึงการอนุรักษ์และการบำรุงรักษาทรัพยากรเป็นเครื่องมือสื่อสารกับผู้บริหารและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นเครื่องมือในการของบประมาณและหารายได้มาสนับสนุนการดำเนินงาน เป็นต้น ซึ่งสาระสำคัญในแผนการจัดการและการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติมีดังต่อไปนี้

3.1.1 การดูแลรักษาทรัพยากร

3.1.2 นันทนาการและสื่อความหมาย

3.1.3 การบำรุงรักษาและฟื้นฟูทรัพยากร

3.1.4 การอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติและการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน

ท้องถิ่น

3.1.5 การจัดการด้านบริหารและบุคลากร

3.1.6 กำหนดความสำคัญก่อนหลัง

3.2 การแบ่งเขตการจัดการ

การแบ่งเขตการจัดการ หมายถึง การจัดการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตต่าง ๆ เพื่อสะดวกในการบริหารและจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการแบ่งเขตพื้นที่เป็นกระบวนการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์อุทยานแห่งชาติให้สอดคล้องกับสภาพและศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม โดยใช้เป็นแนวทางในการควบคุมกิจกรรมการจัดการ ปกติการแบ่งเขตพื้นที่จะกระทำควบคู่ไปกับการวางแผน และผลลัพธ์ของการแบ่งเขตนี้จะปรากฏเป็นแผนที่พร้อมระบุความหมายและกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน โดยทั่วไปเขตการจัดการอุทยานแห่งชาติจะมี 3 เขต แต่บางพื้นที่อาจต้องแบ่งมากกว่า 3 เขต ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความเหมาะสม ดังนี้

3.2.1 เขตบริการ (service zone) หรืออาจเรียกว่าเขตการใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น ซึ่งเป็นเขตที่แบ่งไว้เพื่อการพัฒนาสิ่งก่อสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ได้แก่ อาคารสถานที่เพื่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เช่น ที่ทำการ บ้านพัก โรงเก็บวัสดุ

ครุภัณฑ์ โรงเรือนสำหรับสาธิตปลูกและสาธิตการปลูก สิ่งอำนวยความสะดวกของนักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่พักแรม ร้านอาหาร ลานจอดรถ ห้องสุขา เป็นต้น

3.2.2 เขตนันทนาการ (recreation zone) หมายถึง เขตที่รวมเอาสิ่งที่น่าสนใจต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ ไว้เข้าด้วยกัน เช่น น้ำตก ถ้ำ แหล่งน้ำ ชายหาด จุดชมวิว ทางเท้า ที่ตั้งแคมป์

3.2.3 เขตป่าเปลี่ยว (primitive zone) หรืออาจเรียกเขตสงวนสภาพธรรมชาติ หมายถึง บริเวณที่มีสภาพสมบูรณ์และมีความเปราะบางหรือเกิดผลกระทบได้ง่ายหากให้มีการใช้ประโยชน์โดยไม่ควบคุม

3.3 การวางผังบริเวณและการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก

เป็นกิจกรรมหนึ่งของการวางแผนการจัดการ และพัฒนาอุทยานแห่งชาติที่เน้นถึงการกำหนดตำแหน่งที่ของสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมและสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของนันทนาการ นอกจากนี้ ผังบริเวณ ยังใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมนันทนาการของนักท่องเที่ยวด้วย

3.4 การจัดการผู้มาเยือน/นักท่องเที่ยว

การจัดการกับผู้มาเยือน หมายถึง การนำเอากฎระเบียบ ข้อมูลและการให้การศึกษามาใช้เป็นตัวควบคุมจำนวน ประเภท และพฤติกรรมของผู้มาเยือนเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมนันทนาการของผู้มาเยือนเอื้อประโยชน์ด้านต่าง ๆ แก่ตนเองและขณะเดียวกันเพื่อเป็นการป้องกันและลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของอุทยานแห่งชาติ เทคนิคการจัดการผู้มาเยือนมีหลายรูปแบบแต่แต่ละรูปแบบมีความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์หรือในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป แต่เทคนิคที่กล่าวต่อไปนี้ได้รับการพิสูจน์ในต่างประเทศแล้วว่าประสบความสำเร็จแล้วในระดับหนึ่ง ดังนั้น ในประเทศไทยการนำเทคนิคเหล่านี้มาใช้อาจจำเป็นต้องพิจารณาด้วยความรอบคอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการใช้ประโยชน์ของคนไทยจะแตกต่างไปจากชาวต่างประเทศ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.4.1 การจำกัดปริมาณการใช้ประโยชน์

3.4.2 การกระจายการใช้ประโยชน์

3.4.3 การรวมการใช้ประโยชน์

3.4.4 การจำกัดระยะเวลาการใช้ประโยชน์

3.4.5 การจำกัดฤดูกาลในการใช้ประโยชน์

3.4.6 การจำกัดขนาดของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์

3.4.7 การให้การศึกษาเรื่องผลกระทบ

3.5 การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนท้องถิ่น

อุทยานแห่งชาติในประเทศไทยเช่นเดียวกับอุทยานแห่งชาติอื่น ๆ ในประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่แล้วยังประสบปัญหาเรื่องการอนุรักษ์พื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติอันเนื่องมาจากการบุกรุกทำลายและความต้องการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ เพื่อดำรงชีพของชาวบ้านท้องถิ่น มาตรการที่สำคัญเพื่อลดปัญหาดังกล่าวลง คือ มวลชนสัมพันธ์เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบและเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติไว้นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องขอความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ฝ่ายปกครองและหน่วยงานส่งเสริมด้านการเกษตรต่าง ๆ ในการสนับสนุนให้มีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการอุทยานแห่งชาติ โดยเฉพาะการควบคุมดูแลมิให้ชาวบ้านบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อเป็นที่ทำกิน

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงทิศทางไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงปี พ.ศ. 2523 โดยมีการนำเสนอทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น soft, green, sustainable และ ecotourism และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว แนวความคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจึงได้รับความนิยมและแพร่หลายค่อนข้างมาก

1. ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้นมีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542, หน้า 8) ได้นิยามการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่าหมายถึงการท่องเที่ยวที่มีลักษณะสำคัญ 6 ประการ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภททั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี
2. การท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
4. การท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
5. การท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวระยะยาว

6. การท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

ในการประชุม Globe 1990 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า “เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการป้องกันและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้มีความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย” โดยการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ และต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่จะให้ประสบการณ์การท่องเที่ยว อีกทั้งต้องยอมให้ประชาชนทุกระดับได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และต้องชี้ นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ (Eber, 1992, p. 3)

พรหมเมธ นาคมทอง (2539, หน้า 29) กล่าวถึงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มีการป้องกันและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้ หมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย

จำไพพรรณ แก้วสุริยะ (ม.ป.ป., ไม่มีเลขหน้า) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันมีคุณค่าอย่างรอบคอบและชาญฉลาด ก่อประโยชน์สูงสุดในระยะยาวนานที่สุด เกิดปัญหาผลกระทบน้อยที่สุด ขณะเดียวกันคุณภาพของทรัพยากรจะต้องดีขึ้นแม้ว่านักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นก็ตาม

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การจัดการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวให้คงดำเนินต่อไปได้พร้อมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ให้มีการใช้ประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตอย่างชาญฉลาดเพื่อประโยชน์สืบไป

2. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

สำหรับในประเทศไทยนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนการพัฒนาที่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนแล้ว และในส่วนของการท่องเที่ยวได้มีการปรับตัวของแนวความคิดในการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาแบบยั่งยืนตามแนวคิดของการท่องเที่ยวใหม่นี้ ซึ่งการประชุม Globe' 90 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่าหมายถึงการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การจัดการการท่องเที่ยวนี้มีความหมายต่อการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย" (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540, หน้า 5)

หรืออาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การท่องเที่ยวรวมทั้งการจัดสิ่งบริการอื่น ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดย

1. ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ชนบทธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่มีต่อขบวนการการท่องเที่ยว
2. ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ที่มีต่อขบวนการการท่องเที่ยว
3. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน
4. ต้องชี้้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว นั้น ๆ

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการสงวนรักษาสิ่งแวดล้อมไว้ให้ยาวนานที่สุด นอกจากนี้ การเลือกใช้และการให้ความสำคัญโดยกลุ่มชนต่าง ๆ ยังมีจุดมุ่งเน้นด้านการใช้ทรัพยากรที่มีผลกระทบน้อยที่สุด (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2537, หน้า 2-12)

นอกจากนี้บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542, หน้า 1-2) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป ในขณะที่เดียวกันก็ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจึงต้องพัฒนาการท่องเที่ยวใน 6 องค์ประกอบหลักคือ

1. การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
2. การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
3. การพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
4. การพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
5. การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
6. การพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการป้องกันและสงวนโอกาสต่าง ๆ ไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมกับคนในปัจจุบัน

3. หลักการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จำไพพรรณ แก้วสุริยะ (ม.ป.ป., หน้า 5-8) เสนอแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่าประกอบด้วยหลักการ 10 ประการ คือ

1. **อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using resources sustainably)** หมายถึง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือพอใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัดต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าคุณภาพของธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง การสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้มีคุณค่าต่อชีวิตที่ดี รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูนและเสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม

การปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดอย่างเหมาะสมนั้นสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน

2. **ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับลดค่าของเสีย (Reducing over-consumption and waste)** ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ หรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติ มีคุณภาพเหมือนกันใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น

สิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้จากธรรมชาติหากคิดลดการใช้ไม้ลง เป็นต้น หรือกรณีที่สร้างอาคารเพื่อบริการนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการจะต้องวางแผนอาคารให้ได้รับแสงสว่างจากธรรมชาติมาก อาจใช้วัสดุโปร่งแสงประกอบเพื่อลดการใช้แสงสว่างจากไฟฟ้า โรงแรมบางแห่งออกแบบห้องคือฟที่ข้อปให้มีพื้นที่ใช้สอย 2 บริเวณ คือ พื้นที่เป็นระเบียบมีแสงสว่างและลมพัดผ่านได้ตลอดเวลา อีกส่วนหนึ่งในอาคารใช้เครื่องปรับอากาศ เช่นนี้แล้วนับเป็นการจัดการที่ลดการใช้พลังงานไฟฟ้าได้

การลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลดการใช้พลังงานไฟฟ้ามีส่วนช่วยในการลดค่าใช้จ่ายหรือลดต้นทุนการผลิตของผู้ประกอบการสามารถนำงบประมาณที่เหลือไปใช้ในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและเพิ่มคุณค่าให้กับแหล่งท่องเที่ยวหรือเพิ่มโบนัสเป็นรางวัลให้กับพนักงานได้

ส่วนการลดการก่อของเสีย เช่น ขยะปฏิภูม ต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ ขยะแห่งอาจนำระบบการหมุนเวียนการใช้ การใช้ซ้ำ และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Reuse renew recycle) ขยะเปียก อาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม (Maintain diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยวโดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการเพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมการดูนก การปั่นหน้าผา เป็นต้น หรือหมู่บ้านวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี อาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัวหรือควาย

การทำเส้นทางจักรยานให้นักท่องเที่ยวขี่ชมรอบหมู่บ้าน การเป็นอาสาสมัครนักโบราณคดีขุดค้น ขุดแต่งแหล่งโบราณคดีโดยมีนักโบราณคดีสอนหลักการเบื้องต้นให้ เป็นต้น

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating tourism into planning) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ จะต้องประสานแผนการพัฒนา กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง อาทิ แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต. เทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนา การทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

5. ต้องนำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting local economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่น

ของทรัพยากรในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้ นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชาชนที่ประกอบการ ในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การหาผลิตภัณฑ์และกิจกรรมใหม่ ๆ ในแต่ละตำบล อันเป็นนโยบาย ของรัฐบาลปัจจุบันก็เพื่อการขยายฐาน สร้างรายได้เสริมให้กับท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving local communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบ เป็นองค์รวม (Participation approach) โดยเข้าร่วมในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหา ด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้อง ประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่นเพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวใน ท้องถิ่น

7. หมั่นประชุมปรึกษารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting stakeholders and the public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสาน กับประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ ร่วมประชุมปรึกษารือ ทั้งการเพิ่ม ศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจาก ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อร่วม ปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น การกำหนดราคา ค่าบริการรถโดยสาร หรือรถรับจ้างในท้องถิ่นควรเป็นราคามาตรฐานเดียวกัน หรือการใช้ที่ สาธารณะประโยชน์ การใช้น้ำดิบเพื่อบริโภคจากแหล่งเดียวกัน การจัดการขยะ การบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

8. การพัฒนาบุคลากร (Training staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดู งานอย่างสม่ำเสมอให้มีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว เช่น การฝึกอบรมพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารให้รู้วิธีการเสิร์ฟอาหารที่เป็นมาตรฐานสากล เป็นต้น

9. จัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing tourism responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียม ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว ข่าวสารการบริการการขายให้พร้อมมีเพียงพอต่อการเผยแพร่ อาจ จัดทำในรูปแบบสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวที่ เป็นเอกสาร แผ่นพับ หนังสือคู่มือ วีดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

10. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) ความจำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่า คุณภาพต่อแหล่งท่องเที่ยว ต่อการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การสอบถามความเห็นจากใบประเมินผลหรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ การบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวได้

4. แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้นั้นต้องมีการวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรอย่างรอบคอบ ทั้งด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว/การบริการจัดการวัฒนธรรม และการพัฒนาสินค้าของที่ระลึก โดยมีหลักการดังนี้ (ராஹ்மான் கவுசுரியะ, ம.ப.ப., หน้า 15-17)

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว มีองค์ประกอบสำคัญ คือ

1. คงรักษาไว้ให้มีสภาพดั้งเดิมมากที่สุด และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี (สะอาด) มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
2. การออกแบบสิ่งก่อสร้าง สิ่งบริการความอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว (ที่พัก การเดินทาง การบริการอาหารและเครื่องดื่ม ห้องสุขา) ต้องกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม และวัฒนธรรมพื้นบ้านไม่เป็นสิ่งแปลกปลอมเข้าไป และคำนึงถึงคนพิการด้วย

2.1 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ควรหลีกเลี่ยงการตัดต้นไม้เป็นสำคัญ/คำนึงถึงกระแสน้ำจะไม่ก่อให้เกิดการพังทลาย/ไม่กีดขวางเส้นทางเดินของสัตว์ป่า

2.2 การเดินทางเข้าชมที่สะดวก (มิได้หมายถึงถนนราดยางจรดถึงแหล่งท่องเที่ยว) ทางเดินในแหล่งธรรมชาติที่เปราะบางควรทำทางเดิน (Board walk) คำนึงถึงความปลอดภัย มีระบบการสื่อความหมายที่ดี (แม้เดินเที่ยวคนเดียวก็ทำได้) รวมถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างนักท่องเที่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีเหตุการณ์ฉุกเฉิน ป้ายสื่อความหมายควรออกแบบให้ใช้ได้ทนทาน

2.3 แหล่งบริการอาหารและเครื่องดื่ม ต้องคำนึงถึงการกำจัดขยะและน้ำเสีย

2.4 ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ควรสร้างห้องสุขาบริการตามระยะทางเดินห่างกันอย่างน้อย 3 กิโลเมตร ต่อหนึ่งแห่ง ห้องสุขาต้องสะอาด (คิดค่าบริการเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดจ้างแรงงานดูแล)

3. มีการจัดการสาธารณูปโภคพื้นฐานต้องคำนึงถึงขีดความสามารถ ขอบเขตในการรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว (จำนวนนักท่องเที่ยว) โดยใช้หลักการสภาพแวดล้อม ขีดความสามารถการรองรับทางกายภาพ (Physical Carrying Capacity) และขีดความสามารถการรองรับทางสภาพแวดล้อม (Environmental Carrying Capacity) อาทิ น้ำประปา ไฟฟ้า ขยะมูลฝอย ต้องมีแผนการจัดการอย่างดีที่เพียงพอต่อการใช้

4. ศึกษาวิเคราะห์ความอ่อนไหวของระบบนิเวศ ทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี โบราณสถานต่าง ๆ แม้เป็นเพียงเนินดินร้าง ย่อมสะท้อนอดีตกาลที่ทรงคุณค่า ซึ่งเราสามารถศึกษาค้นคว้าถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณได้ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติบางแห่งควรทำทางเดิน (Board walk) แทนการสร้างถนน การออกแบบป้ายสื่อความหมายนั้นควรใช้ได้นานทนนาน

5. ศึกษาและสำรวจแหล่งพลังงาน เพื่อนำมาใช้ก่อประโยชน์มากที่สุด อาทิ พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานกระแสลม พลังงานความร้อนใต้พิภพ เป็นต้น

6. การกำจัดของเสีย จะต้องมีการบำบัดน้ำที่มีประสิทธิภาพ การบำบัดน้ำเสียก่อนทิ้งตามธรรมชาติ การกำจัดขยะและปฏิภูลถือหลักใช้แล้วใช้ซ้ำ และเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์อีก (Reuse/Recycling) สำหรับของเสียจากห้องสุขาอาจใช้ระบบการทำแก๊สมวลชีวภาพ (Biogas) เป็นต้น

7. การบริหารจัดการ การบริการควรคำนึงถึงระดับมาตรฐานสากล ปัจจุบันต้องคำนึงถึง ISO 9000 / ISO 14000 / ISO 18000 ด้วย

8. การให้การศึกษาดูงานต้องการรู้วิธีการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวจะต้องให้การศึกษาดูประชาชนในท้องถิ่นทุกระดับ ให้มีการเรียนรู้เพิ่มพูนประสบการณ์ รู้วิธีการบริการ การฝึกอบรม/ดูงานให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ทันเหตุการณ์เสมอ

9. มีการตรวจสอบผลกระทบ การประเมินศักยภาพในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องกำหนดสถานภาพให้เหมาะสม โดยหารายละเอียด รวบรวมข้อมูลสภาพแวดล้อมในที่แห่งนั้นว่าควรอยู่ในระดับใด หาความสมดุลระหว่างความสามารถในการรองรับของพื้นที่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว และการยอมรับของชุมชนท้องถิ่นต่อการพัฒนา รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลจะต้องมีความสัมพันธ์กัน เป้าหมายของการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีความสอดคล้องจากฝ่ายบริหารทุกระดับ การจัดการใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงการลงทุนต้นทุนของสิ่งแวดล้อมด้วย

10. การบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องนั้นต้องมีการวางแผนปรับปรุงพัฒนากฎระเบียบระหว่างผู้ประกอบการ ภาครัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนกับประชาชนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างเสมอภาคกัน

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

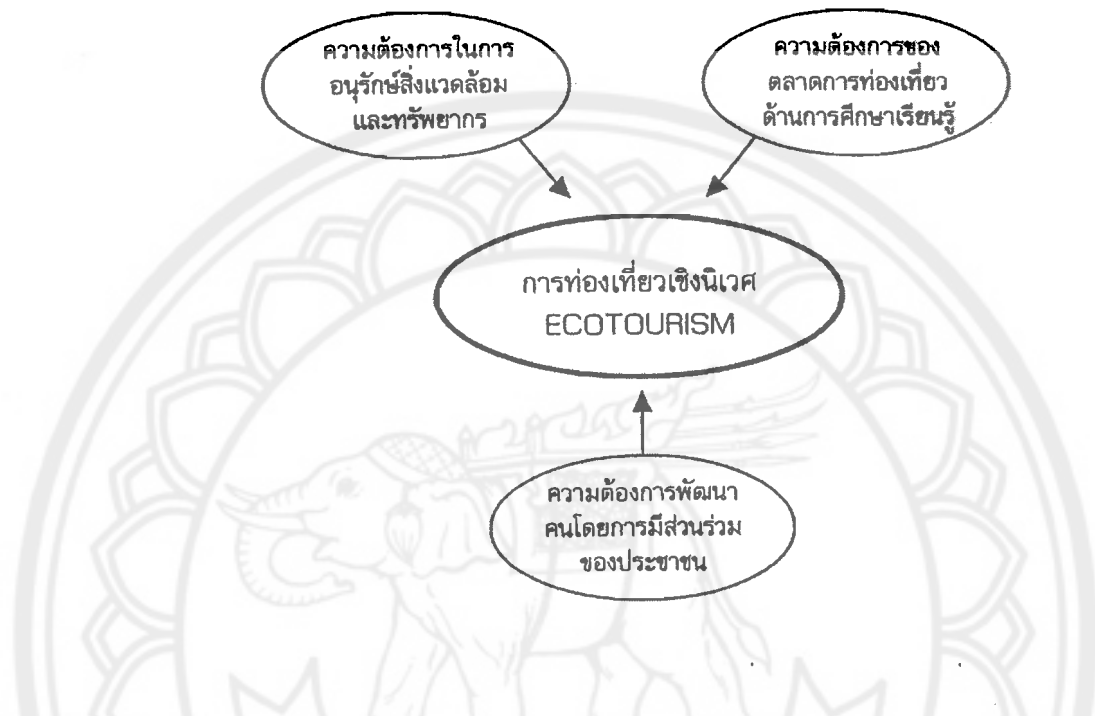
1. ความเป็นมาของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาการท่องเที่ยวของประเทศไทยได้เจริญรุดหน้ามาตามลำดับ เป็นผลให้เกิดรายได้หมุนเวียนมีมูลค่านับแสนล้านบาท ซึ่งส่งผลดีต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ แต่ในด้านตรงกันข้ามการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลับทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและภาพพจน์ของการท่องเที่ยวลดลง การจัดการการท่องเที่ยวโดยทั่วไปมักประสบปัญหาที่สวนทางกันระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม

การพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางที่ประสานการพัฒนากับการอนุรักษ์นั้นได้มีความพยายามมาโดยตลอดด้วยการวางกลยุทธ์ในการพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาที่ดำเนินการอย่างรอบคอบตรงตามหลักวิชาการ แต่ในการดำเนินการที่ผ่านมาแนวทางต่าง ๆ เหล่านี้ยังไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยสาเหตุหลายประการ สาเหตุประการหนึ่งที่จะกล่าวเป็นพิเศษในที่นี้ คือ ความสับสนในการพัฒนาระหว่างความต้องการทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ และการขาดการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม

ภายใต้ความต้องการของประเทศในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนา กับ การอนุรักษ์ และกระแสของโลกที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่ป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเพื่อรักษาระบบนิเวศของธรรมชาติ นั่นคือ Green tourism หรือ Ecotourism ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีกรอบและโครงสร้างเล็ก ๆ รวมกัน แล้วสามารถนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ (All tourism should be sustainable tourism) นักวิชาการจากสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคพื้นแปซิฟิก (PATA) องค์กรการท่องเที่ยวโลก (WTO) และนักวิชาการในอุตสาหกรรมทั้งจากยุโรป สหรัฐอเมริกา ต่างให้คำจำกัดความของ Ecotourism ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นธรรมชาติ (Natural-based tourism) มีการจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmental management) และการให้ความรู้การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Environmental education-based tourism) โดยประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการ

จัดการ (Community based participation) ร่วมคิด ดำเนินการ ได้รับผลประโยชน์ และบำรุงรักษา เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 1-2)

ภาพ 3 กระแสความต้องการการเปลี่ยนแปลงการท่องเที่ยว

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 2

2. ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาจากคำภาษาอังกฤษว่า "Ecotourism" ซึ่งเป็นคำที่ผสมกันระหว่างคำว่า Ecology หรือนิเวศวิทยา กับคำว่า Tourism หรือการท่องเที่ยว นอกจากนี้ในวงการการท่องเที่ยวยังมีการใช้คำภาษาอังกฤษอื่น ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ Nature tourism, Bio tourism, Green tourism เป็นต้น เพื่อบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกันไปตามพื้นที่ ภูมิภาค และทิศทางการปฏิบัติของผู้ให้ความหมาย สำหรับประเทศไทยเดิมมีการเรียกชานต่าง ๆ กัน เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ นิเวศสัญจร เป็นต้น ปัจจุบันในแวดวงวิชาการได้ใช้คำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งได้มีการรับรอง

ป. ๕๕๖๔๕๘ ๐. สำนักหอสมุด

จากราชบัณฑิตยสถานแห่งประเทศไทย (สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แห่งประเทศไทย, 2541, หน้า 1) มีผู้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้มากมาย เช่น **23 ก. ก. 2552**

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538, หน้า 11-12) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชม และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ นิยามความหมายดังกล่าวว่านักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มเดินทางที่แสวงหาสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. กิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้ประสบการณ์ที่หลากหลายมากขึ้น
2. ประสบการณ์จากการได้ไปเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ ประสบการณ์ที่ได้สัมผัสวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของสังคมที่แตกต่างจากที่ตนอยู่
3. โอกาสที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะทางธรรมชาติ วัฒนธรรมที่มีความแตกต่างในแต่ละพื้นที่
4. ให้มีการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติและสมบัติทางวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ไปชม

นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539, หน้า 60-63) ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมอีกว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ไม่มุ่งเสนอขายสินค้าหรือบริการทางการท่องเที่ยวอย่างเดียว หากแต่มุ่งประสานผลทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอีกด้วย จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ ดังนั้นจึงควรช่วยกันส่งเสริมเพื่อให้การท่องเที่ยวบรรลุจุดมุ่งหมายสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว นำรายได้เข้าสู่ประเทศ สร้างความพอใจให้คนในท้องถิ่นซึ่งในขณะเดียวกันเป็นการรักษาวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมให้อยู่ได้นาน ๆ

The Ecotourism Society (1991, อ้างอิงใน ศูนย์วิจัยป่าไม้, 2538, หน้า 3) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า เป็นการเดินทางที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติ ซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น

Ceballos-Lascurain (1990, อ้างอิงใน ศูนย์วิจัยป่าไม้ 2538, หน้า 3) แห่งสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ซึ่งได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์

เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และผลิตเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจน ลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2541, หน้า 2-4) ได้ให้ความหมายว่าเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

วรรณา วงษ์วานิช (2539, หน้า 74-75) ได้ให้ความหมายว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นมากกว่าการเสนอขายสินค้าทางการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว หากแต่เป็นการมุ่งประสานผลประโยชน์และความต้องการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเข้ากับการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542, หน้า 46) ให้ความหมายของ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ว่าเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยมีการให้ความรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นและสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

จากความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีลักษณะสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย หรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้วยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่ง หรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539, หน้า 17-18)

3. องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ประการ คือ

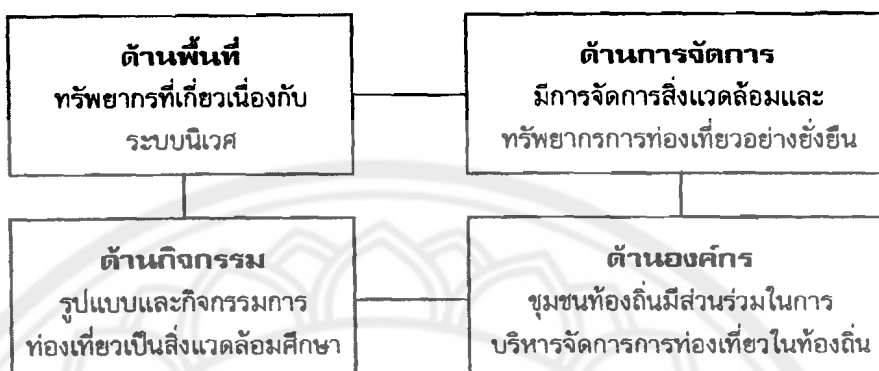
1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco - system) ในพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้น องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature - based tourism)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainably managed tourism) เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible travel) ที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental education-based tourism)

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of local community) ที่มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grassroot) จนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของ

ผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมชุมชน (Community participation-based tourism)

ภาพ 4 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 3

4. กิจกรรมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในกระบวนการของการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในแต่ละแหล่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพลิดเพลิน มีความสุข และปลอดภัยจากการท่องเที่ยวหรือนันทนาการนอกเวลาว่างตามปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง เพราะกิจกรรมต่าง ๆ นั้นจะเป็นสื่อกลางนำการท่องเที่ยวไปสู่เป้าหมายได้ กิจกรรมที่เหมาะสมจึงควรเป็นกิจกรรมที่เน้น การศึกษาหาความรู้ในระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่ไปกับการได้รับความเพลิดเพลิน ทั้งนี้ต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุดหรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยได้จัด กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

4.1 กิจกรรมเชิงนิเวศในแหล่งธรรมชาติ ได้แก่

- 4.1.1 เดินป่า (Hiking / Treking / Walking)
- 4.1.2 ศึกษาธรรมชาติ (Nature educating)
- 4.1.3 ส่องสัตว์ / ดูนก (Animal / Bird watching)
- 4.1.4 เที่ยวถ้ำ / น้ำตก (Cave / Waterfall exploring)

4.1.5 พายเรือแคนู / เรือใบ (Canoeing / Sail boating / Wind surfing)

4.1.6 ดำน้ำดูปะการัง น้ำตื้น / น้ำลึก (Snorkling / Scuba diving)

4.1.7 ตั้งแคมป์ (Tent camping)

4.1.8 ล่องแพ (Rafting)

4.1.9 ซี่ม้า / นั่งช้าง (Horse / Elephant riding)

4.2 กิจกรรมกึ่งนิเวศ ได้แก่

4.2.1 ถ่ายรูป วาดรูป บันทึกภาพ / เสียง (Photographing)

4.2.2 ศึกษาท้องฟ้า (Sky interpreting)

4.2.3 ซี่จักรยานท่องเที่ยว / เสือภูเขา (Terrain / Mountain biking)

4.2.4 ปีน / ไต่เขา (Rock / Mountain climbing)

4.2.5 ตกปลา (Fishing)

5. นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.1 นโยบายหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ต้องมีการพัฒนา อย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544, หน้า 7-13) ได้กำหนดนโยบายหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อใช้เป็นแม่บทให้แก่แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ดังนี้

5.1.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมแท้ไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรือลดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่อ่อนไหว ง่ายต่อการถูกกระทบ และฟื้นตัวได้ยาก

5.1.2 การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม

5.1.3 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกันมากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ และการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

5.1.4 การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

5.1.5 ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นความจำเป็นอันดับต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่าง ๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการที่เหมาะสม

5.1.6 นำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

5.1.7 สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

5.1.8 มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ตักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

5.1.9 จัดทำแนวทางปฏิบัติ หรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง

5.1.10 จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งในแนวตั้งและแนวนอนโดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสารและการจัดการร่วมกันทุกระดับ

5.2 นโยบายด้านต่าง ๆ ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการจัดการที่ประสานการจัดการในด้านต่าง ๆ ภายใต้หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และองค์ประกอบในเชิงระบบของการท่องเที่ยว ซึ่งกระบวนการจัดการจะต้องมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดและชัดเจนระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างไรก็ตามนโยบายการจัดการได้กำหนดแนวทางด้านต่าง ๆ 6 ด้าน ซึ่งสามารถกำหนดเป็นนโยบายและกลยุทธ์การจัดการที่มีประสิทธิภาพได้ นโยบายเฉพาะด้านมีดังนี้

5.2.1 นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

1) กำหนดกรอบการพัฒนาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยมีมาตรฐานที่ชัดเจนให้ยกเลิกการท่องเที่ยวในพื้นที่เปราะบาง สนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีศักยภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดพื้นที่เหมาะสมในเขตอนุรักษ์

2) สนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนอกเขตอนุรักษ์ ในเขตพื้นที่ธรรมชาติ พื้นที่เอกชนและเขตชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3) วางแผนการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามขอบเขตของขีดความสามารถที่รองรับได้ โดยการกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยวเขตสงวนเพื่อการศึกษาและรักษาสีงแวดล้อม เขตกันชน และเขตพื้นที่ฟู

4) สนับสนุนการพัฒนากลุ่มแหล่งท่องเที่ยว และโครงข่ายการท่องเที่ยวในท้องถิ่นระดับกลุ่มพื้นที่ให้มีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยให้มีการกระจายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในระดับที่สามารถทดแทนแหล่งท่องเที่ยวที่เกินขีดความสามารถในการรองรับได้

5) สนับสนุนการจัดระบบข้อมูลข่าวสารในการเดินทางเพื่อใช้ในการจัดการ การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวให้สมดุลกับความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่ และการถ่ายเทนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงอย่างเป็นระบบ

6) กำหนดมาตรการการป้องกันและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เข้มงวดมากขึ้น และให้การสนับสนุนการประกอบการที่มาตรการถูกต้องเหมาะสมเป็นรูปธรรม

7) สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการควบคุมคุณภาพการตรวจสอบ และการจัดการมลพิษสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยว

8) สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถของบุคลากรในการวางแผนและจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.2.2 นโยบายด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก

1) กำกับ ควบคุม ดูแล การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ท่องเที่ยว โดยให้เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ถือเอาการปฏิบัติในสนามเป็นบทเรียนของการศึกษา ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

2) จัดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในระบบโรงเรียน และสถาบันการศึกษาวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องด้วยการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวในทิศทางที่ยั่งยืน

3) สนับสนุนสื่อสารมวลชนและสื่อข้อมูลข่าวสารอื่น ๆ ที่ส่งเสริมการศึกษารวมชาติและวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สำหรับใช้เป็นข้อมูลคู่มือและอุปกรณ์การเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง

4) สนับสนุนงบประมาณในการจัดสื่อความหมายธรรมชาติที่มีคุณภาพในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ

5) ให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนในพื้นที่มาสื่อสารกับนักท่องเที่ยว รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนเป็นมัคคุเทศก์เฉพาะหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้รับความรู้อย่างแท้จริง และเป็นการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

6) ขยายการให้การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดและเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งนี้ในระยะต้นให้มุ่งเน้นการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของบุคลากรในภาครัฐและเอกชนซึ่งมีศักยภาพสูง และมีบทบาทในกระบวนการท่องเที่ยว

5.2.3 นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

1) พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนรวมถึง การมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชนและประชาชนทั่วไปในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ ทั้งนี้ต้องมีความเสมอภาค เป็นธรรมในกรอบที่เหมาะสม สอดคล้องกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2) สนับสนุนการจัดตั้งข่ายความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปขององค์กรหรือคณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่น โดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนและทุกระดับ โดยให้องค์กรมีขอบเขตความสามารถในการตัดสินใจ และดำเนินการอย่างอิสระภายใต้กรอบที่ตอบสนองความจำเป็นในการจัดการแต่ละระดับ

3) เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผลตลอดจนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานของรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น

4) ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนที่ดูแลด้านสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล

5) แก้ไข ปรับปรุงและพัฒนากฎหมายและระบบงบประมาณของภาครัฐให้สามารถส่งเสริมและเอื้ออำนวยต่อการประสานงานความร่วมมือของหน่วยงานปฏิบัติทุกระดับกับประชาชนท้องถิ่นตลอดจนกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ในการให้ชุมชนมีโอกาสในการควบคุม กำกับ ดูแล และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

6) สนับสนุนพัฒนาศักยภาพของคนโดยการเพิ่มความรู้ ทักษะ และการมีจิตสำนึกในด้านการจัดการพัฒนาการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนให้กว้างขวางมากขึ้น

7) สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็งมีประสิทธิภาพในด้านจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีอิสระและสามารถจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเองโดยให้มีการพัฒนาทักษะการจัดการที่ถูกต้อง

8) สนับสนุนองค์กรพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทางสังคมให้มีโอกาสในการเข้าช่วยเหลือและยกระดับการมีส่วนร่วมตลอดจนการจัดตั้งองค์กรชุมชน และองค์กรการจัดการธุรกิจของประชาชนอย่างสร้างสรรค์

5.2.4 นโยบายด้านการส่งเสริมตลาดและการนำเที่ยว

1) กำกับส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทิศทางที่เหมาะสมกับสภาพทรัพยากรและขีดความสามารถในการจัดการรองรับการท่องเที่ยว ละเว้นหรือชะลอการส่งเสริมตลาดในพื้นที่ที่ยังไม่พร้อม และอำนวยความสะดวกกระเทือนจากการท่องเที่ยว

2) สนับสนุนการตลาดรูปแบบประสานการท่องเที่ยวเป็นเครือข่ายที่เหมาะสม ทั้งที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดโปรแกรม และแบบผสมผสานกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ เพื่อให้มีการกระจายนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

3) ส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ที่เน้นการศึกษาและกิจกรรมเชิงนิเวศ สำหรับกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยมุ่งเน้นในกลุ่มเยาวชน กลุ่มแรงงาน และเกษตรกรเป็นพิเศษ ทั้งนี้รวมถึงการจัดการศึกษาและกิจกรรมตอบสนองตลาดต่างประเทศด้วย

4) ส่งเสริมการบริการนำเที่ยวเชิงนิเวศให้พัฒนาการบริการที่มีคุณภาพ มุ่งเน้นการให้การศึกษา การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมกับชุมชนท้องถิ่นตลอดจนมีการสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการใช้มาตรฐานในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของการบริการอย่างเต็มที่

5) กำหนดเกณฑ์มาตรฐานการบริการการนำเที่ยว มาตรฐานการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศในลักษณะที่มีความเข้มงวดมากเป็นพิเศษ ภายใต้การจัดให้ความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในระดับที่เหมาะสม โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรที่อยู่นอกความต้องการส่วนบุคคล

6) ส่งเสริมการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้ขอบเขตการพัฒนาโดยการใช้สื่อที่หลากหลาย และมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาค

5.2.5 นโยบายด้านการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว

1) จัดระบบการเดินทาง เชื่อมโยงโครงข่ายการท่องเที่ยวให้มีความสะดวกตามควรให้เหมาะสมกับพื้นที่และกิจกรรม โดยเน้นด้านความปลอดภัยเป็นหลัก

2) สนับสนุนให้มีการใช้พลังงานอย่างประหยัด เหมาะสมตามความจำเป็น และตามขนาดพื้นที่ท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สนับสนุนการใช้พลังงานทดแทน ลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเปลืองในกิจกรรมการท่องเที่ยว

3) สนับสนุนระบบการสื่อสารโทรคมนาคม สร้างโครงข่ายที่ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกระจายตัวครอบคลุมพื้นที่ท่องเที่ยวและโครงข่ายการมีส่วนร่วมทุกระดับ เพื่อการติดต่อสื่อสารการควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว และการบรรเทาสาธารณภัยในยามฉุกเฉิน

4) สนับสนุนให้บริการการท่องเที่ยวดำเนินการโดยภาคเอกชนหรือองค์กร หรือประชาชนภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยองค์กรของรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และการกำหนดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวรองรับ ทั้งนี้ให้มีกรอบการพัฒนาด้านการบริการที่มีขนาด รูปแบบ และคุณภาพการบริการตามแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5) การจัดบริการของรัฐในพื้นที่ที่จำเป็น จะต้องมีความจำเป็นและบริการที่พอเหมาะ โดยมุ่งเน้นการช่วยเหลือและเรียนรู้ด้วยตนเองของนักท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับรูปแบบและกิจกรรมของการท่องเที่ยวนั้น ๆ การจัดบริการต้องไม่เป็นการแสวงกำไร หรือแข่งขันกับภาคเอกชน แต่ควรให้มีเป็นรายได้เสริมสำหรับการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากร

6) การจัดการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้คำนึงถึงความเหมาะสม สอดคล้องตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น การเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมและการกระจายรายได้แก่ชุมชน และประชาชนท้องถิ่น

7) กำหนดมาตรฐานและมาตรการในการควบคุม และส่งเสริมการบริการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างมาตรการจูงใจการให้การรับรองมาตรฐานบริการและการให้รางวัล เป็นต้น

5.2.6 นโยบายด้านการส่งเสริมการลงทุน

1) สนับสนุนการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพได้มาตรฐานและอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนด เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนสามารถพัฒนากระบวนการบริการที่มีคุณภาพ โดยใช้มาตรการทางภาษี การสร้างสิ่งจูงใจอื่น ๆ การตอบแทนในรูปแบบของรางวัล เป็นต้น

2) สนับสนุนการลงทุนของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการให้ยืมหรือให้กู้ดอกเบี่ยต่ำจากสถาบันการเงินของรัฐ

3) ส่งเสริมให้องค์กรธุรกิจเอกชนสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขององค์กรประชาชน

4) สนับสนุนด้านงบประมาณ และสิทธิประโยชน์แก่องค์กรพัฒนาเอกชนในการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการสนับสนุนการพัฒนาของประชาชนท้องถิ่น

5) ส่งเสริมการลงทุนผลิตสินค้า อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดกิจกรรมเชิงนิเวศ การจัดการบริการ และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวขึ้นภายในประเทศ หรือลดต้นทุนการนำเข้าสินค้าที่จำเป็นจากต่างประเทศ

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 10 ประการ และนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 6 ด้าน ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดทำขึ้น หากแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแม่แบบในการบริหารจัดการได้ จะนำไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีองค์ประกอบครบถ้วนตามหลักการที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.3 กลยุทธ์การจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การที่จะให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวหลักที่สำคัญในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ต้องการการพัฒนาที่ยั่งยืน และเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้กำหนดกลยุทธ์ในการจัดการที่เกี่ยวข้องทั้งสิ้น 6 กลยุทธ์ที่สอดคล้องภายใต้นโยบายหลักและนโยบายแต่ละด้านดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 17-29)

5.3.1 กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

1) กำหนดเกณฑ์และดำเนินการจัดแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตามศักยภาพการจัดการและความต้องการ เพื่อกำหนดเป็นเป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการปฏิบัติและดำเนินการภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

2) จัดเขตพื้นที่ (Zoning) ภายในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวหรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่เหมาะสมตามสภาพของทรัพยากรและขนาดของการรองรับของทรัพยากรต่อปริมาณและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยจัดแบ่งตามความสำคัญของระบบนิเวศและกิจกรรมที่ยอมรับได้

3) ประเมินขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวและกำหนดปริมาณ การควบคุม และมาตรการการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวให้

เหมาะสมเพื่อป้องกันปัญหาความแออัด การคับคั่ง มูลฝอยตกค้าง เสี่ยงรบกวน และการทำลายพืชพรรณและสัตว์

4) ควบคุมการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวด้านการปลูกสร้างอาคาร การปรับปรุงพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน กิจกรรม ขนาดสาธารณูปโภค และการตกแต่งเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมองค์ประกอบทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในพื้นที่ รวมทั้งมีการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการมีระบบป้องกันกำจัดมลพิษที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ เช่น มูลฝอย คุณภาพน้ำ เสียง รวมถึงการรบกวนทรัพยากรชีวภาพ

5) ใช้มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครอง ดูแล รักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งอนุรักษ์ที่มีกฎหมายเฉพาะคุ้มครองหรือใช้กฎอื่นเสริมการจัดการอย่างเข้มงวดตามระดับของการอนุรักษ์ รวมทั้งให้มีการประกาศเขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นสำหรับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าให้กำหนดการใช้ประโยชน์ที่แน่ชัดโดยการปรับปรุงกฎหมายหรือปรับแนวเขตในกรณีที่ต้องการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6) ใช้มาตรการการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการควบคุมดูแล รักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทั้งภายในเขตอนุรักษ์และนอกเขตอนุรักษ์ โดยการกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ และเครื่องมือตามความเหมาะสม

7) ใช้หรือประยุกต์ใช้ระบบจัดการสิ่งแวดล้อม (EMS) ในการจัดการด้านการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การบริการ และกิจกรรมในพื้นที่ด้วย วิธีการที่เหมาะสมภายใต้ขอบเขตของการจัดการระยะเวลา หรือกฎหมายที่รองรับ เช่น การศึกษาผลกระทบเบื้องต้น (IEE) การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) การใช้ระบบคุณภาพ ISO 14000 เป็นต้น

8) จัดให้มีกิจกรรมและสื่อในการศึกษา เรียนรู้ทรัพยากรทั้งทางตรงและทางอ้อมไว้รองรับการท่องเที่ยว โดยให้เป็นเครื่องมือที่จะสามารถปลูกจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรทางธรรมชาติและสังคมให้ยั่งยืนต่อไป

9) จัดให้มีการติดตามตรวจสอบการจัดการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อการพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการจัดการ และการร่วมมือประสานงานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

5.3.2 กลยุทธ์การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก

- 1) จัดให้มีรูปแบบองค์กรความร่วมมือด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกในระดับชาติภายใต้องค์การความร่วมมือใหญ่ มีหน้าที่ในการกำหนดกรอบ ทิศทาง นโยบายและแนวทางในการปฏิบัติการตลอดจนการส่งเสริม ตรวจสอบ ติดตามและประเมินผล
- 2) จัดให้มีความร่วมมือในการปรับปรุงและพัฒนาระบบการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกในระดับพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มีรูปแบบ กิจกรรม วิธีการ สื่อความหมายธรรมชาติ และการจัดสื่อต่าง ๆ ที่หลากหลาย กระตุ้นความสนใจนักท่องเที่ยวให้เข้าร่วมกิจกรรมโดยสมัครใจ เข้าร่วมแสดงบทบาทในกิจกรรมการเรียนรู้
- 3) ดำเนินการและพัฒนารายการในสื่อสาธารณะต่าง ๆ โดยเฉพาะ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และเอกสารการท่องเที่ยวให้มีทิศทาง เนื้อหาและวิธีการนำเสนอที่เหมาะสมสำหรับพัฒนาความรู้และความตระหนักด้านการอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปอย่างต่อเนื่อง
- 4) พัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ พร้อมทั้งให้มีการค้นคว้า วิจัย และกิจกรรมทางการศึกษาเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อผลทางการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกในกระบวนการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างชัดเจนสำหรับเยาวชน ธุรกิจบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ผู้เกี่ยวข้องในการจัดการ และประชาชนในท้องถิ่น
- 5) จัดฝึกอบรม สัมมนา การออกค่าย เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และประสบการณ์แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องในการจัดการและประชาชนในท้องถิ่น โดยการเน้นกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงเป็นด้านหลัก รวมทั้งเสริมสร้างความรู้ทางด้านหลักการ และทฤษฎีตามแนวของการศึกษารูปแบบอื่น ๆ ทั้งในและนอกระบบ
- 6) พัฒนาสื่อความหมายธรรมชาติขึ้นภายในแหล่งท่องเที่ยว โดยจัดให้เป็นส่วนสำคัญของแหล่งที่สำคัญ ได้แก่ ป้ายสื่อความหมาย คู่มือท่องเที่ยว ข้อมูลทรัพยากรของแหล่งนิทรรศการ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งจัดคนนำทางและมัคคุเทศก์ไว้รองรับ โดยให้ออกโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเสริมกระบวนการมากขึ้น
- 7) จัดและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีสาระ ให้การเรียนรู้ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมควบคู่กับความเพลิดเพลินด้วยความสมัครใจของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ต้องเป็นกิจกรรมที่ไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมของแหล่ง
- 8) จัดให้มีข้อมูลเบื้องต้นพร้อมการปฐมนิเทศนักท่องเที่ยวก่อนเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

9) กำหนดมาตรฐานและตัวชี้วัดเพื่อประเมินผลการจัดให้มีการศึกษา และสร้างจิตสำนึกการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวสำหรับการปรับปรุง กรอบทิศทาง นโยบาย รูปแบบและวิธีการต่อไป

10) จัดให้มีศูนย์กลางข้อมูล ข้อเสนอเทศ รวบรวมผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการเผยแพร่ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และพัฒนา กระบวนการอย่างต่อเนื่อง

5.3.3 กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

1) ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยพิจารณาจากที่ตั้ง กิจกรรม ความพร้อมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบของการเป็นคณะกรรมการ การรับผิดชอบดำเนินการ การสนับสนุนภาครัฐ เป็นต้น

2) ส่งเสริมการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการขึ้นในชุมชน เช่น ชมรม สมาคม สหกรณ์

3) ให้องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น สมาคมตำบล องค์กรบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสนับสนุนแผนงาน โครงการ และกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการขององค์กรประชาชนอื่น ๆ

4) จัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของ เครือข่ายระดับจังหวัด ภาค และชาติ

5) ให้องค์กรผู้รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวระดับพื้นที่ เช่น กรมป่าไม้ กรมศิลปากร จังหวัด เอกชน และททท. เป็นกลไกที่สำคัญในการถ่ายทอดประสานงาน ประสานการปฏิบัติกับผู้เกี่ยวข้องในระดับชุมชน ถ่ายโอนอำนาจการกำกับดูแลและควบคุมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ที่ได้กำหนดโดยตกลงร่วมกันอย่างเป็นขั้นตอน

6) กำหนดช่องทางการจัดหาเงินทุนเพื่อดำเนินการบริหารจัดการ โครงการและกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น จัดหางบประมาณ สหกรณ์ กองทุน หรือเงินกู้ที่มีเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เหมาะสมและจูงใจ เน้นการประสานงานกับแหล่งเงินทุนหรือสถาบันการเงินเอกชนเป็นหลัก

7) แนะนำและวางระบบให้ผู้ประกอบการนำเที่ยวประสานงานและร่วม ดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้มากขึ้น

8) จัดอบรมให้ความรู้ความเข้าใจในบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วม
ในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้เพิ่มเติมอื่น ๆ
เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

9) จัดฝึกอบรมการเก็บข้อมูล บริหารข้อมูล และใช้ประโยชน์ข้อมูลใน
การพัฒนา การวางแผนและจัดโครงการ และกิจกรรมเชิงธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

10) จัดให้มีระบบองค์กร กลไก เครื่องมือ และงบประมาณในการ
ติดตามตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง

5.3.4 กลยุทธ์การส่งเสริมตลาดและการนำเที่ยว

1) จัดทำ ส่งเสริม และเผยแพร่รายการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว
เชิงนิเวศ โดยการพิจารณาถึงศักยภาพและความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว โดยให้มีการพิจารณา
ด้านขีดความสามารถในการรองรับเพื่อประกอบการจัดทำแผนการตลาดที่มีความสมดุล

2) จัดทำโครงข่ายการท่องเที่ยวในกลุ่มพื้นที่ท่องเที่ยวเพื่อเป็น
แนวทางการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวการประสานการท่องเที่ยวกับรูปแบบอื่น ๆ และการถ่ายเท
นักท่องเที่ยวให้กระจายตัวมากขึ้น

3) รวบรวมและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้
นักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ ตามลักษณะและความสนใจในการท่องเที่ยวภายในขอบเขตของกลุ่ม
แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในรายการ

4) โฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามสภาพความเป็น
จริงความพร้อมและเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทั้งภายใน และภูมิภาคเอเชียและอินโดจีนอย่างมี
ประสิทธิภาพ

5) สสำรวจ ศึกษา และรวบรวมข้อมูลด้านตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ในระดับประเทศและพื้นที่ท่องเที่ยวหลัก เพื่อติดตามการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักท่องเที่ยว
กิจกรรมการใช้จ่าย สังเกตพฤติกรรมกรท่องเที่ยว และประเมินความต้องการของตลาด

6) จัดทำคู่มือการขายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเน้นการแนะนำ
ผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวมีวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง

7) ส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวจำแนกตามกลุ่มเป้าหมายทั้งชาวไทย
และชาวต่างประเทศ รวมทั้งจำแนกตามกลุ่มเชื้อชาติและภูมิภาค

8) ประสานความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผู้ควบคุมดูแลพื้นที่ท่องเที่ยวให้มีทิศทางและแนวทางในการพัฒนาตลอดจนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้องเหมาะสมร่วมกัน

9) ปรับปรุงและพัฒนามาตรฐานระบบบริการนำเที่ยวด้านการตลาด การจัดบริการก่อนการนำเที่ยว ระหว่างการท่องเที่ยว และมีการติดตามหลังการท่องเที่ยวโดยเน้นการให้ความสะดวกปลอดภัย ให้การศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรม และการควบคุมพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในการปฏิบัติตนเป็นนักท่องเที่ยวที่ดีมีคุณภาพ

10) สร้างเครือข่ายการส่งผ่านข้อมูลไปยังแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวเพื่อการประสานงานในการนำนักท่องเที่ยวเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวในปริมาณ เวลาที่เหมาะสมตามขีดความสามารถที่รองรับได้ รวมทั้งให้สามารถกระจายการนำเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยจัดให้มีศูนย์กลางในการพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และศูนย์กลางเครือข่ายในโครงการท่องเที่ยว

11) จัดให้มีองค์การความร่วมมือในกลุ่มธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศและมัคคุเทศก์เพื่อการพัฒนาการบริการ การควบคุม ตรวจสอบ ติดตามและประเมินผล และการสร้างสิ่งจูงใจในรูปรางวัลหรือฉลากรับรอง

12) จัดให้มีการสัมมนา ฝึกอบรม ศึกษาดูงานเพื่อการปรับปรุงการบริการและพัฒนาความรู้ ความสามารถของบุคลากรในธุรกิจการบริการและชุมชนท้องถิ่น

13) จัดให้มีกลุ่มคุณภาพในระบบงานของธุรกิจบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์

14) ส่งเสริมการรวมกลุ่มของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีความสนใจเฉพาะ การจัดระบบสมาชิก การให้เกียรติคุณนักท่องเที่ยวดีเด่น และมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาการบริการ

15) กำหนดรูปแบบมาตรฐานและตัวชี้วัดคุณภาพของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์

5.3.5 กลยุทธ์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและบริการ

1) กำหนดประเภท มาตรฐาน และขนาดของโครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นแนวทางและข้อกำหนดในการพัฒนา

2) ส่งเสริมการบริการที่มีคุณภาพโดยให้มีมาตรฐานสากลด้านคุณภาพที่สากลยอมรับ เช่น ISO 9000 เป็นต้น

3) วางมาตรการกำกับ ดูแล และควบคุมการพัฒนาให้อยู่ในมาตรฐานที่กำหนด โดยใช้มาตรการด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและทางกฎหมาย โดยภาครัฐจัดให้มีการสนับสนุนส่วนที่เป็นพื้นฐานอย่างเหมาะสมเพียงพอ

4) ส่งเสริมการประกอบการที่ปฏิบัติตามแนวทางและข้อกำหนดโดยใช้มาตรการจูงใจที่เหมาะสม เช่น การให้รางวัล การใช้มาตรการทางภาษี และการจัดประกวดบริการที่ได้มาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-service label หรือ Green & Brown label)

5) สนับสนุนการรวมกลุ่มบริการในเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6) ประสานให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมหรือเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดบริการการท่องเที่ยว

7) สนับสนุนการจัดบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยประชาชนและชุมชนท้องถิ่นโดยการสร้างโอกาสทางกฎหมายและทางสังคม จัดให้มีการรวมกลุ่ม สนับสนุนด้านเงินทุน และเพิ่มทักษะและขีดความสามารถในการประกอบการ

5.3.6 กลยุทธ์การส่งเสริมการลงทุน

1) สนับสนุนผู้ประกอบการที่มีการลงทุนได้มาตรฐาน มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพตรงตามหลักการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยใช้มาตรการทางด้านภาษี และการสนับสนุนผ่านกลไกของรัฐต่าง ๆ เพื่อให้การประกอบการได้รับผลตอบแทนสมควร

2) จัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนการลงทุนธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนโดยองค์กรชุมชนและผู้ประกอบการในท้องถิ่น

3) พัฒนารูปแบบการลงทุนที่ก่อให้เกิดผลตอบแทนที่ดีมีกระบวนการกระจายรายได้ และสร้างการมีส่วนร่วมในการประกอบการ เช่น ระบบสหกรณ์ บริษัทร่วมทุน หรืออื่น ๆ

4) ให้องค์กรพัฒนาเอกชนจัดหางบประมาณเพื่อการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

5) สนับสนุนการลงทุนของธุรกิจชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของรัฐ โดยลดข้อจำกัดทางด้านกฎระเบียบ และกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการ

6) สนับสนุนการลงทุนผลิตอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ผลิตในประเทศไทยให้มีต้นทุนต่ำ เพื่อให้ นักท่องเที่ยวและบริการต่าง ๆ สามารถจัดหามาใช้ได้อย่างมีคุณภาพ ปลอดภัย และในราคาที่เหมาะสม

6. วัตถุประสงค์และเป้าหมายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6.1 วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ภายใต้นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กำหนดจุดมุ่งหมายนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และนโยบายการจัดการสิ่งแวดล้อมทรัพยากรและวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการของประเทศโดยรวมในอันที่จะเสริมให้การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งระบบเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ให้คนเป็นจุดมุ่งหมายหลัก ดังนั้น จึงกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 13-14)

1. เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาให้เป็นแหล่งเสริมสร้างจิตสำนึก และพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องในระบบให้มีความรับผิดชอบต่ออนุรักษ์และรักษาระบบนิเวศ
2. เพื่อให้มีรูปแบบ วิธีการ กิจกรรม และมาตรการในการจัดการการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนาแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ
3. เพื่อให้มีการบริการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยว มีมาตรฐาน มีเอกลักษณ์ และมีการจัดการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม
4. เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการอย่างเป็นระบบ ประสานสอดคล้อง และร่วมมือกันระหว่างองค์กรของรัฐ ผู้ประกอบการ องค์กรพัฒนาประชาชน และประชาชนท้องถิ่นอย่างจริงจังและจริงใจ
5. เพื่อรองรับและกระตุ้นการขยายตัวของนักท่องเที่ยวนานาชาติเข้าสู่ประเทศไทย และนักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางภายในประเทศ โดยใช้รูปแบบการท่องเที่ยวนี้เป็นเป้าหมาย อันจะนำมาซึ่งนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ มีช่วงเวลาพำนักนานขึ้นและใช้จ่ายเงินมากขึ้น
6. เพื่อตอบสนองนโยบายการกระจายรายได้ และการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น อันจะเป็นเกราะกำบังการพัฒนาที่ไม่เป็นธรรมจากภายนอกให้มากที่สุด
7. เพื่อพัฒนาโครงข่ายการเดินทางในประเทศไทยให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่ดีและมีการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

8. เพื่อให้มีการใช้มาตรการทางกฎหมาย เสริมมาตรการด้านการส่งเสริมสนับสนุนอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม

9. เพื่อส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาคอาเซียนและอินโดจีน

6.2 เป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ในระยะ 10 ปี) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 14-15)

1. มีมาตรการกำหนดพื้นที่เป้าหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจน จัดระดับความเข้มข้นของแหล่งท่องเที่ยวที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ และความต้องการพัฒนาของท้องถิ่น ภายใต้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งระบบ โดยพิจารณาจากลักษณะและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว และวิธีการจัดการในแหล่งท่องเที่ยว ภายใน 3 ปี

2. ยกกระดับทักษะ อบรมในด้านความรู้ที่จำเป็นแก่ผู้ประกอบการ แรงงาน และประชาชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นคุณภาพในการให้บริการที่ถูกต้อง เช่น การบริการที่พัก การบริการนำเที่ยว/มัคคุเทศก์เฉพาะ เป็นต้น โดยจัดให้มีการให้การศึกษา ฝึกอบรมทุกกลุ่ม ทุกด้านไม่น้อยกว่า 50 ครั้งต่อปี

3. จัดให้มีการประสานเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับชาติ ภาค และจังหวัด โดยมีเป้าหมายให้ครบถ้วนภายใน 5 ปี และขยายครบทุกจังหวัด รวมทั้งท้องถิ่น เป้าหมายให้มากที่สุด ภายในระยะ 10 ปี

4. เพิ่มองค์การพัฒนาเอกชนและกลุ่มประชาชนระดับท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมหรือกำกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ให้มีทั่วทุกจังหวัดใน 10 ปี

5. มีหลักเกณฑ์การปฏิบัติด้านการจัดการทรัพยากร สิ่งแวดล้อม การศึกษา การบริการ และการมีส่วนร่วมอย่างมีมาตรฐานและตัวชี้วัดที่ชัดเจน ภายใน 3 ปี

6. เพิ่มสัดส่วนนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติให้มีการขยายตัวไม่ต่ำกว่าการขยายตัวของนักท่องเที่ยวโดยรวม (คือ เพิ่มส่วนแบ่งจากปัจจุบันประมาณร้อยละ 30) เพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ต่อปี โดยมีนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพ และมีการปฏิบัติตัวอย่างถูกต้อง มุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นหลักไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง

7. เพิ่มจำนวนและสัดส่วนของนักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางภายในประเทศ ร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ต่ำกว่าการขยายตัวโดยรวม คือ มีสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ของการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศทั้งหมด ส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพ และมีการปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50

8. เพิ่มรายจ่ายของการท่องเที่ยวในกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มากขึ้น ร้อยละ 5 ต่อปี และให้มีการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นในสัดส่วนที่มากขึ้น

9. ขยายงบประมาณในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลให้มีปริมาณมากขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ต่อปี รวมทั้งระดมการอุดหนุนจากภาคเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศให้เพิ่มมากขึ้นด้วยและเพิ่มขีดความสามารถในการจัดหารายได้ของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้วยตนเองมากขึ้น

10. มีการใช้กฎหมายที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ มีกฎหมายตลอดจนมาตรการเฉพาะสำหรับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ทั่วถึงภายใน 5 ปี

11. มีชายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอาเซียนและอินโดจีน โดยให้ไทยเป็นศูนย์กลางด้านการเดินทาง การตลาด การฝึกอบรม และด้านข้อมูลสารสนเทศ ภายใน 5 ปี

7. หลักเกณฑ์การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวแต่ละระบบนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 29-30) ผู้รับผิดชอบต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ในการจัดการเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพตรงตามมาตรฐานสากล โดยมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีระบบนิเวศยั่งยืน
2. มีความพร้อมในการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติ ภายในศูนย์มีบริการอำนวยความสะดวกเบื้องต้น มีเคาน์เตอร์บริการข่าวสาร มุมนิทรรศการ ห้องสุขา มุมจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม
3. มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติทั้งเส้นทางไปและกลับทางเดิม เส้นทางเป็นแบบวงรอบหรือวงกลม ระยะทางตั้งแต่ 1 กิโลเมตรขึ้นไป
4. มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาธรรมชาติเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
5. มีแผนที่และคู่มือแนะนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมายเพื่อให้ความรู้ต่อนักท่องเที่ยว
6. มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ จำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้งต่อวัน
7. มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
8. มีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น องค์กรภาครัฐในสวนกลาง และส่วนภูมิภาค องค์กรภาคเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นต้น

9. มีนโยบายต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชัดเจน เช่น การจัดการขยะ การจัดการน้ำเสีย การจัดการมลพิษต่าง ๆ และการฟื้นฟูองค์ความรู้ท้องถิ่น เป็นต้น
10. มีแผนพัฒนาบุคลากรและการบริการสู่ระดับมาตรฐานสากล
11. หากแหล่งท่องเที่ยวมีที่พักแรมจะต้องเป็นที่พักแรมระดับการรักษาสิ่งแวดล้อม (Ecolodge)

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค

ลักษณะพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวเป็นรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมผู้บริโภคสินค้าและบริการของผู้บริโภค ซึ่งในแง่ของพฤติกรรมผู้บริโภคด้านการท่องเที่ยวก็มีรูปแบบและขั้นตอนของการตัดสินใจซื้อคล้าย ๆ กับพฤติกรรมผู้บริโภคทั่วไป ดังนั้น การวิจัยนี้จึงอยู่ในขอบข่ายของการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค ดังนี้

1. ความหมายของพฤติกรรมผู้บริโภค

พฤติกรรมผู้บริโภค หมายถึง การใช้สอยผลิตภัณฑ์และการบริการซึ่งคาดว่าจะสนองความต้องการของเขา (Schiffman and Kanuk, 1994, p. 5 อ้างอิงใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, หน้า 3)

ฉลองศรี พิมลสมพงษ์ (2542, หน้า 32-47) ได้สรุปถึงพฤติกรรมผู้บริโภคของนักท่องเที่ยวและกระบวนการตัดสินใจซื้อ ดังนี้ การศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค หมายถึง การศึกษาเพื่อทราบถึงความต้องการ ความจำเป็นของผู้บริโภคที่เป็นตลาดเป้าหมายเพื่อวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดให้ตอบสนองความต้องการบริโภคนั้น ๆ และเพื่อให้ผู้บริโภคได้รับความพอใจสูงสุด

อดุลย์ จาตุรงค์กุล (2546, หน้า 5) อธิบายไว้ว่า พฤติกรรมผู้บริโภค หมายถึง ปฏิกริยาของบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการได้รับ ใช้สินค้าและบริการ รวมถึงกระบวนการต่าง ๆ ของการตัดสินใจซึ่งเกิดก่อนและเป็นตัวกำหนดปฏิกริยาต่าง ๆ เหล่านั้น

กล่าวโดยสรุป พฤติกรรมผู้บริโภค หมายถึง กระบวนการตัดสินใจทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการซื้อ การใช้ หรือการบริโภคสินค้าและบริการ รวมทั้งประเมินผลเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค

2. ประเภทของผู้บริโภคในตลาด

ในทางการตลาดผู้บริโภคสามารถจำแนกประเภทได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ (ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 10)

1. ผู้บริโภคเพื่อส่วนตัวกับผู้บริโภคที่เป็นองค์การ (Personal consumers & organization consumers)
2. ผู้บริโภคที่มีศักยภาพกับผู้บริโภคที่แท้จริง (Potential & realized consumers) เป็นการพิจารณาผู้บริโภคในแง่ของควมมีศักยภาพ
3. ผู้บริโภคที่เป็นครัวเรือนกับผู้บริโภคที่เป็นอุตสาหกรรม (Household & industrial consumers) หมายถึง ตลาดผู้บริโภคในกลุ่มครัวเรือนและผู้บริโภคที่เป็นอุตสาหกรรม
4. ลูกค้ากับผู้บริโภค/ผู้บริโภคคนสุดท้ายกับผู้ใช้ทางอุตสาหกรรม/ผู้คาดหวัง (Customer & consumers/ultimate consumer & industrial users/prospects)

3. การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค

การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค (Analyzing consumer behavior) เป็นการวิจัยหรือค้นหาเกี่ยวกับพฤติกรรม การซื้อหรือการใช้ของผู้บริโภคเพื่อทราบถึงลักษณะความต้องการและพฤติกรรมของเขา คำตอบที่ได้จะช่วยให้นักการตลาดจัดกลยุทธ์การตลาดที่สามารถสนองความพึงพอใจของผู้บริโภคได้อย่างเหมาะสม คำถามที่ช่วยในการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค คือ 6Ws และ 1H ซึ่งประกอบด้วย Who?, What?, Why?, When?, Where?, และ How? เพื่อค้นหา คำตอบ 7 คำตอบ หรือ 7Os ซึ่งประกอบด้วย Occupants, Objects, Objectives, Organizations, Occasions, Outlets and Operations ตาราง 1 แสดงคำถาม 7 คำถามเพื่อหาคำตอบ 7 คำตอบเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภคคำถามเหล่านี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวิจัยการตลาดตลอดจนการใช้กลยุทธ์การตลาดให้สอดคล้องกับคำตอบเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, หน้า 22)

ตาราง 1 แสดงคำถาม 7 คำถาม เพื่อหาคำตอบ 7 คำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค

คำถาม (6Ws และ 1H)	คำตอบที่ต้องการทราบ (7Os)
1. ใครอยู่ในตลาดเป้าหมาย (Who is in the target market?)	ลักษณะกลุ่มเป้าหมาย (Occupants)
2. ผู้บริโภคซื้ออะไร (What does the consumer buy?)	สิ่งที่ผู้บริโภคต้องการซื้อ (Objects) หรือคุณสมบัติผลิตภัณฑ์ (Product)
3. ทำไมผู้บริโภคจึงซื้อ (Why does the consumer buy?)	วัตถุประสงค์ในการซื้อ (Objectives) ผู้บริโภคซื้อเพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกายและด้านจิตใจซึ่งได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยเฉพาะบุคคล
4. ใครมีส่วนร่วมในการตัดสินใจซื้อ (Who participates in the buying?)	องค์การ (Organizations) บทบาทของบุคคลที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจซื้อ ประกอบด้วย <ol style="list-style-type: none"> (1) ผู้ริเริ่ม (2) ผู้มีอิทธิพล (3) ผู้ตัดสินใจซื้อ (4) ผู้ซื้อ (5) ผู้ใช้
5. ผู้บริโภคซื้อเมื่อใด (When does the consumer buy?)	โอกาสในการซื้อ (Occasions)
6. ผู้บริโภคซื้อที่ไหน (Where does the consumer buy?)	แหล่ง (Outlets) หรือช่องทาง (Channel) ที่ผู้บริโภคไปซื้อ
7. ผู้บริโภคซื้ออย่างไร (How does the consumer buy?)	ขั้นตอนในการตัดสินใจซื้อ (Operations or buying process) ซึ่งประกอบด้วย <ol style="list-style-type: none"> (1) การรับรู้ปัญหาหรือความต้องการ (2) การค้นหาหรือความต้องการ (3) การประเมินผลพฤติกรรม (4) การตัดสินใจซื้อ (5) ความรู้สึกภายหลังการซื้อ

ที่มา: ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, หน้า 22

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้บริโภค

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้บริโภค (นักท่องเที่ยว) ประกอบด้วย ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ รายได้ และระดับการศึกษา เป็นต้น ปัจจัยแหล่งท่องเที่ยว ปัจจัยสนับสนุน เช่น วัตถุประสงค์ของการเดินทาง จำนวนครั้งที่มาท่องเที่ยว ปัจจัยโครงสร้างพื้นฐาน และสาธารณูปการ และปัจจัยด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสามารถจำแนกปัจจัยออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ปัจจัยที่อยู่ภายในตัวบุคคล (endogenous variables) จะมีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค และปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปัจจัยที่อยู่ภายนอกตัวของบุคคล (exogenous variables) (ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 20) มีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัยพื้นฐาน (Basic determinants) เป็นตัวควบคุมกระบวนการความคิดภายในทั้งหมดของผู้บริโภคมี 4 ประการ คือ

1.1 ความต้องการของผู้บริโภค (consumer's need)

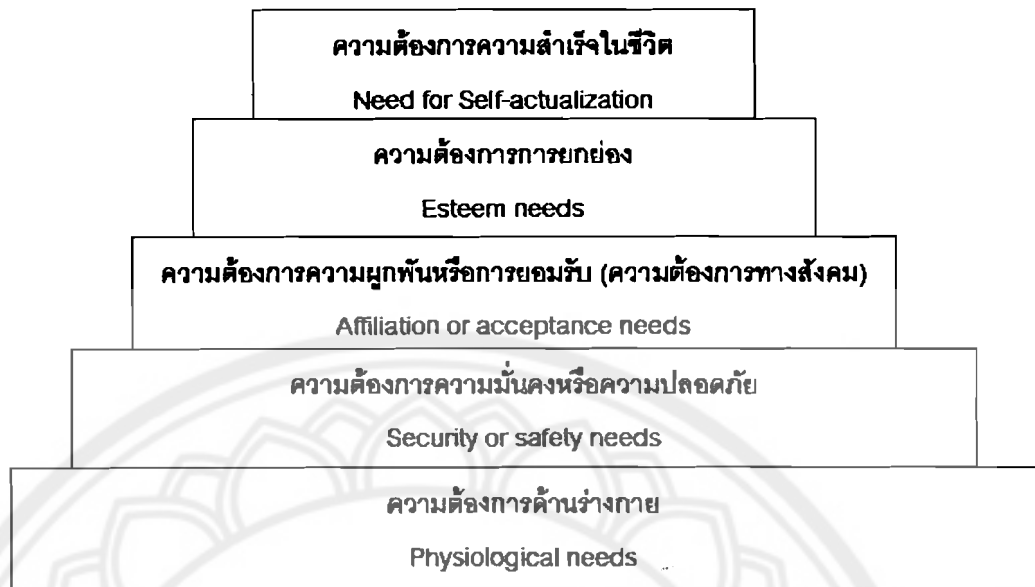
1.1.1 ความหมายของความต้องการ

ความต้องการ (Needs) เป็นสภาพซึ่งบุคคลรับรู้ถึงปัญหาหรือความต้องการแก้ไขปัญหา ในมุมมองของธุรกิจ ดังนั้นจึงมีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย เช่น ความต้องการหมายถึง ความสามารถหรือความจำเป็นใด ๆ ของมนุษย์ที่การกระทำ และการมีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยความสามารถหรือความจำเป็นนั้น ๆ (Walters, 1978, p. 195 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 93)

ในภาษาอังกฤษ คำว่า ต้องการ ใช้ได้หลายคำ ได้แก่ 1) ความจำเป็น ใช้คำว่า Needs 2) ความต้องการ ใช้คำว่า Wants และ 3) ความปรารถนา ใช้คำว่า Desire ทั้งสามคำนี้สามารถใช้แทนกันได้ แต่มีความลึกซึ้งแตกต่างกัน เช่น ความจำเป็น (Needs) ใช้สำหรับความต้องการสินค้าหรือบริการที่จำเป็นต่อการครองชีพ ความต้องการ (Wants) ใช้สำหรับความต้องการทางจิตวิทยาที่สูงขึ้นกว่าความจำเป็น ส่วนความปรารถนา (Desire) ถือว่าเป็นความต้องการทางด้านจิตวิทยาที่สูงที่สุด เป็นความปรารถนาอันสูงส่งของมนุษย์

1.1.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการ

นักวิชาการได้กล่าวถึงทฤษฎีและรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความต้องการไว้มากมาย โดยทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับแพร่หลาย คือ ทฤษฎีลำดับขั้นตอนความต้องการของมนุษย์ (Maslow's Hierarchy of Needs) (Maslow, 1968, p. 80 อ้างอิงใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2548, หน้า 69) เป็นทฤษฎีแรงจูงใจที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายของนักจิตวิทยา Abraham Maslow โดยทฤษฎีนี้มีสมมุติฐานที่มนุษย์ทุกคนมีความต้องการตามลำดับขั้น 5 ขั้น จากต่ำสุดไปชั้นสูงสุด ดังนี้

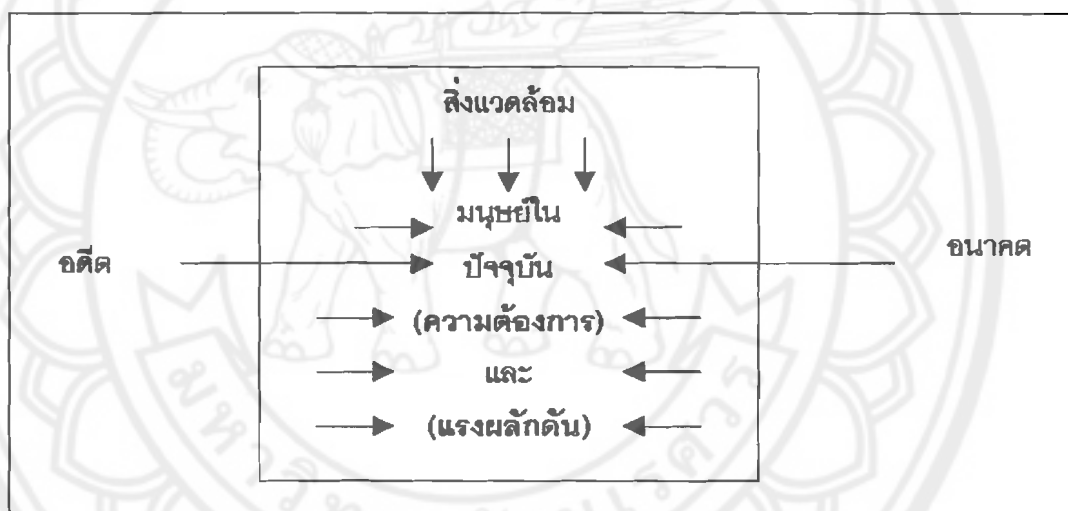
ภาพ 5 แสดงลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs)

ที่มา: Maslow, 1968, p. 80 อ้างอิงใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2548, หน้า 69

จากทฤษฎีความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์อาจแบ่งระดับความต้องการได้ 2 ระดับ คือ ระดับแรกเป็นความต้องการทางด้านร่างกาย ความต้องการความปลอดภัย ซึ่งเป็นความต้องการที่สามารถสนองได้โดยง่าย ถ้าเทียบกับการจัดระบบค่าตอบแทนและระบบสวัสดิการ อาจอยู่ในรูปแบบค่าจ้างเงินเดือน เงินพิเศษ เงินชดเชยอาหาร ที่พักสภาพแวดล้อมในการทำงาน การป้องกันอุบัติเหตุในการทำงาน การประกันชีวิต การรักษาพยาบาล เป็นต้น (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, หน้า 70)

ส่วนความต้องการระดับสูงเป็นความต้องการทางด้านสังคม ความต้องการมีชื่อเสียงและความต้องการในความสำเร็จตามความนึกคิดของตนเอง เทียบได้กับการจัดรูปแบบสวัสดิการในด้านการันทนนาการ การจัดกิจกรรมประกาศเกียรติคุณ การให้ทุนการศึกษา การดูงาน การได้เลื่อนยศเลื่อนตำแหน่ง ดังนั้น ในการจัดระบบค่าตอบแทนและการจัดสวัสดิการจะต้องจัดเพื่อตอบสนองในความต้องการระดับแรกให้ได้ก่อนและหากเวลาใดที่ความต้องการระดับแรกไม่ได้รับการตอบสนองก็จะเกิดการเรียกร้องเพื่อกลับไปสู่ความต้องการในระดับแรกอีก (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, หน้า 10)

ความต้องการมีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือบริการ เพราะมีอิทธิพลในเชิงจิตวิทยา เช่น เมื่อมนุษย์ถูกกระตุ้นโดยความต้องการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ความต้องการเหล่านี้เราอาจรู้สึกตัวทั้ง ๆ ที่บางเวลาเราไม่ได้เกี่ยวข้องกับอิทธิพลอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในอดีตหรือที่คิดว่าจะเกิดในอนาคตด้วย เพราะมนุษย์มีความสามารถในการระลึกถึงและรับอิทธิพลจากอดีตเท่า ๆ กับที่ตนสามารถคาดการณ์ถึงผลของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในอนาคต อดีตอาจทำหน้าที่ก่อแบบแผนของพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้ หน้าที่ส่วนมากเหล่านี้เป็นไปโดยจิตใต้สำนึก คือ ทำไปโดยไม่รู้ตัว นอกจากนี้มนุษย์ยังได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากสิ่งแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่มากกว่าสัตว์อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาถูกกระทบโดยบทบาททางสังคมของบุคคลอื่น ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีความสำคัญต่อทฤษฎีพฤติกรรมการซื้อ
 (อดุลย์ จาตุรงค์กุล, 2543, หน้า 18)

ภาพ 6 ความต้องการที่เกี่ยวพันกับจิตวิทยา (Psychological Field)

ที่มา: อดุลย์ จาตุรงค์กุล, 2543, หน้า 18

1.1.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการของผู้บริโภค

ความต้องการในการได้รับสินค้าและบริการ เป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกมุ่งหวังของผู้รับบริการต่อการให้บริการ ซึ่งปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการของผู้รับบริการที่สำคัญ ๆ ดังนี้ (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, หน้า 10)

ความต้องการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามปัจจัยแวดล้อมและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และเป็นผลจากประสบการณ์ที่ผู้บริหารเคยได้รับแล้วความรู้สึกชอบสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ผันแปรได้ตามปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความคิดหวังของบุคคลในแต่ละสถานการณ์ ช่วงเวลาหนึ่งบุคคลอาจจะไม่พอใจต่อสิ่งหนึ่งเพราะไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ แต่ในช่วงหนึ่งหากสิ่งที่คาดหวังไว้ได้รับการตอบสนองอย่างถูกต้อง บุคคลก็สามารถเปลี่ยนความรู้สึกเดิมต่อสิ่งนั้นได้อย่างทันทีทันใดแม้ว่าจะเป็นการรู้สึกที่ตรงกันข้ามก็ตาม นอกจากนี้ความต้องการเป็นความรู้สึกที่สามารถแสดงออกในระดับมากน้อยขึ้นอยู่กับความแตกต่างของการประเมินสิ่งที่ได้รับจริงกับสิ่งที่ได้คาดหวังไว้ ส่วนใหญ่ลูกค้าจะใช้เวลาเป็นมาตรฐานในการเปรียบเทียบต้องการหรือความคาดหวังจากบริการต่าง ๆ

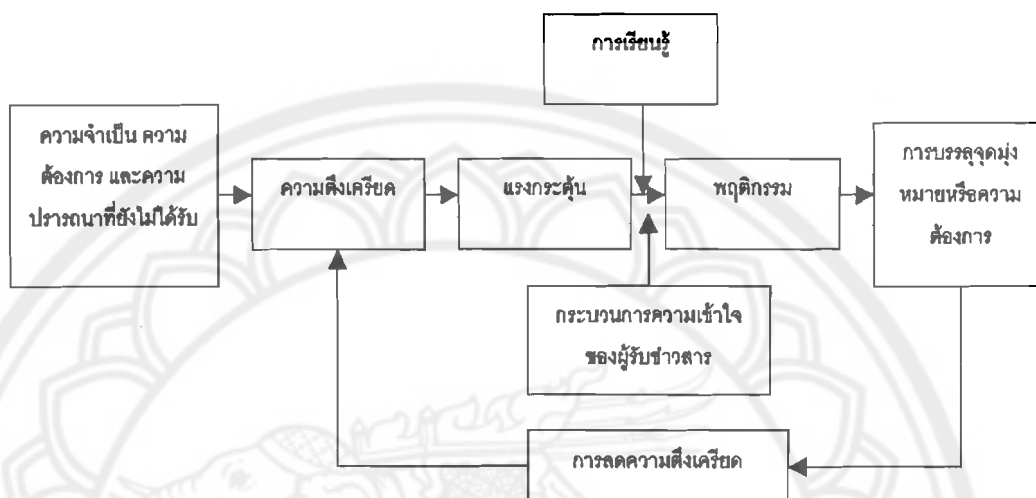
1.2 แรงจูงใจ (motives)

แรงจูงใจเป็นรากฐานที่สำคัญของพฤติกรรมผู้บริโภค เนื่องจากแรงจูงใจจะเกิดขึ้นพร้อมกับความต้องการของบุคคลและกำหนดทิศทางของพฤติกรรมผู้บริโภคทั้งหมด (ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 125) ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติของแรงจูงใจจึงจำเป็นต้องศึกษาให้ลึกซึ้งซึ่งนักปราชญ์ได้ให้ความหมายของแรงจูงใจไว้หลากหลาย ดังนี้ การจูงใจ หรือ สิ่งจูงใจ (Motive) หมายถึง พลังแรงกระตุ้น (Drive) ภายในของแต่ละบุคคล ซึ่งกระตุ้นให้บุคคลเกิดการปฏิบัติ (เสรี วงษ์มณฑา, 2542, หน้า 54) นอกจากนี้แรงจูงใจยังหมายถึง “แรงขับเคลื่อนที่อยู่ภายในของบุคคลที่กระตุ้นให้บุคคลมีการกระทำ” (Schiffman and Kanuk, 1991, p. 69 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 121) หรือ “แรงขับเคลื่อนที่มีมากและรุนแรง หรือมีความจำเป็นที่จะลดสภาวะความเครียดที่มีอยู่ภายในตัวของมนุษย์” (Walters, 1978, p. 218 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 121) แรงจูงใจยังสัมพันธ์กับความต้องการที่เกิดขึ้นรุนแรงแล้วบังคับให้บุคคลค้นหาวิธีมาตอบสนองเพื่อให้เกิดความพึงพอใจแรงจูงใจมีคุณลักษณะที่แน่นอน 6 ประการ คือ

1. แรงจูงใจที่มีรากฐานมาจากความต้องการ
2. แรงจูงใจเป็นการกำหนดทิศทางของการกระทำของผู้บริโภค
3. แรงจูงใจทำให้ความตึงเครียดของผู้บริโภคลดลง
4. แรงจูงใจต้องเกิดขึ้นภายใต้ภาวะสิ่งแวดล้อม
5. แรงจูงใจเป็นกลไกอันหนึ่งในการป้องกันตนเองของผู้บริโภค
6. แรงจูงใจเป็นสิ่งที่เกิดจากการรวบรวมความพยายามของผู้บริโภค

(เสรี วงษ์มณฑา, 2542, หน้า 54)

รูปแบบของกระบวนการจูงใจ ซึ่งประกอบด้วย สภาพความตึงเครียด (Tension) อันเกิดจากความจำเป็น (Needs) ความต้องการ (Wants) และความปรารถนา (Desires) ที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง (Unfulfilled) ซึ่งผลักดันให้บุคคลเกิดพฤติกรรมที่บรรลุจุดมุ่งหมาย คือ ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองและสามารถลดความตึงเครียดได้

ภาพ 7 แสดงรูปแบบการจูงใจ

ที่มา: Schiffman and Kanuk, 1994, อ้างอิงใน เสรี วงษ์มณฑา, 2542, หน้า 54

นอกจากนี้สามารถจำแนกประเภทได้หลายวิธีที่มีความสำคัญมาก ได้แก่ การจำแนกประเภทของแรงจูงใจออกเป็น 5 ลักษณะดังนี้

1. แรงจูงใจทั่วไป
2. แรงจูงใจด้านร่างกายกับด้านจิตวิทยา
3. แรงจูงใจที่รีบด่วน
4. แรงจูงใจลำดับแรกกับแรงจูงใจลำดับสอง
5. แรงจูงใจที่รู้สึกตัวกับแรงจูงใจที่ไม่รู้สึกตัว โดยมีรายละเอียดดังนี้

แรงจูงใจทั่วไป หมายถึง แรงจูงใจที่มีพื้นฐานมาจากความหิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ การต่อสู้เพื่อการดำรงชีวิต ความภาคภูมิใจ ความสามารถเข้าสังคมได้ ความอยากรู้อยากเห็น ความกลัว และการปกป้องตัวเอง เป็นต้น

วิธีการจัดกลุ่มของแรงจูงใจใด ๆ ปกติมักจะให้ข้อมูลที่มากกว่าความเป็นลักษณะทั่วไปอย่างง่าย ๆ เช่น การจัดกลุ่มแรงจูงใจเป็นแรงจูงใจด้านร่างกาย และแรงจูงใจด้าน

จิตวิทยา แรงจูงใจด้านร่างกาย เป็นแรงจูงใจที่เกี่ยวกับการทำหน้าที่พื้นฐานของร่างกาย ด้านกายภาพ เช่น ความหิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ การกำจัดของเสียออกจากร่างกาย การพักผ่อน การทำงาน และความสบายทางร่างกาย เป็นต้น ส่วนแรงจูงใจด้านจิตวิทยา คือ แรงจูงใจทั้งหลายที่อยู่ในจิตใจ เช่น ความปลอดภัย ความรัก การบรรลุความปรารถนา ความภาคภูมิใจ การสร้างชื่อเสียงให้กับตนเอง การแสวงหาสถานภาพ การเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น ๆ ความสุข ความเศร้า และการมีอำนาจ เป็นต้น

แรงจูงใจที่รบกวน เป็นการจัดประเภทของแรงจูงใจที่พิจารณาในแง่ของการที่ต้องตอบสนองทันทีทันใด หรือไม่สามารถเลื่อนการตอบสนองออกไปได้ โดยแรงจูงใจที่รบกวนเป็นแรงจูงใจที่ต้องมีการตอบสนองในทันที คอยไม่ได้ เราไม่อาจจะระบุนิยามของแรงจูงใจที่เป็นแบบรบกวนได้ เพราะขึ้นอยู่กับผู้บริโภคนั้นๆที่แตกต่างกันและในช่วงของเวลาของบุคคลแต่ละคนที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ความหิวอาจมีความสำคัญมากกว่าความภาคภูมิใจในขณะหนึ่ง แต่ในเวลาอื่นอาจไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้

1.3 บุคลิกภาพ (Personality)

ความหมายของบุคลิกภาพมีการมองหลายแง่มุมแตกต่างกันไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามที่สะท้อนให้เห็นความหมายชัดเจน คือ

บุคลิกภาพ หมายถึง “ลักษณะภายในทางจิตวิทยาที่เป็นการพิจารณาและเป็นภาพสะท้อนถึงการตอบสนองของบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อม” (Schiffman and Kanuk, 1991, p. 100 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 226)

บุคลิกภาพ หมายถึง “เป็นการรวมศูนย์ลักษณะเฉพาะตัวที่แสดงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ มากกว่าที่มีลักษณะเหมือนกัน” (Loudon and Bilta, 1988, p. 477 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 226)

บุคลิกภาพ หมายถึง “โครงสร้างภายในทั้งหมดของบุคคลนั้น คือ ผลสรุปรวมของบุคคลหรือลักษณะทั้งหลายที่ทำให้บุคคลหนึ่งแตกต่างไปจากบุคคลอื่น ๆ” (Wafters, 1978, p. 296 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 226)

ในความรู้สึกทั่วไปบุคลิกภาพเป็นผลรวมของลักษณะที่ทำให้บุคคลเป็นอย่างที่เขาเป็นและแต่ละคนจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากคนอื่น ๆ จากความหมายนี้ บุคลิกภาพอาจนำไปใช้ได้ 2 ทางที่แตกต่างกัน คือ

1. บุคลิกภาพในฐานะเป็นผลสรุปรวมทั้งหมดของบุคคลที่เป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาและการใช้ความหมายในการที่จะเข้าใจบุคคลแต่ละคน

2. บุคลิกภาพอาจถูกมองในรูปของความแตกต่างในบุคคล ซึ่งเป็นการให้ความหมายในการเปรียบเทียบของบุคคลหนึ่งกับคนอื่น ๆ อันจะทำให้เข้าใจถึงความแตกต่างที่สำคัญของบุคคลเหล่านั้น

1.4 การรู้ (Awareness)

การรู้ หมายถึง "การมีความรู้ในบางสิ่งบางอย่างได้โดยผ่านประสาททั้ง 5" (Loudon and Bitta, 1988, p. 15 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 21) ซึ่งการรู้นั้นจะเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงมากที่สุดของบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกของเขา ในขณะที่บุคลิกภาพของการมองเห็นสิ่งที่มีอยู่ภายในตัวของบุคคลและการรู้ของผู้บริโภคเป็นการมองเห็นสิ่งที่อยู่ภายนอกของผู้บริโภคที่ต้องมีการตีความหมายสำหรับสิ่งที่ผู้บริโภคได้เห็น ได้ยิน ได้รู้สึก และอื่น ๆ เป็นต้น การรู้ของผู้บริโภคสามารถแยกย่อยเป็น 3 ประการ คือ การรับรู้ (Perception) ทศนคติ (Attitudes) และการเรียนรู้ (Learning) ซึ่งปัจจัยทั้งสามนี้เป็นปัจจัยภายในของบุคคลที่จะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอกของผู้บริโภค (ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 21)

1.4.1 การรับรู้/การสัมผัส (Perception) หมายถึง "การตีความหมายของบุคคลที่มีต่อสิ่งของหรือความคิดที่สังเกตเห็นได้ หรือได้ หรืออะไรก็ตามที่ถูกนำเข้ามาสู่ความสนใจของผู้บริโภคโดยผ่านทางประสาททั้ง 5" (Loudon and Bitta, 1988, p. 15 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 21)

การรับรู้ เป็นกระบวนการที่แต่ละบุคคลเลือกสรร (selects) จัดระเบียบ (organized) และตีความ (interprets) เกี่ยวกับสิ่งกระตุ้น (stimulus) โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เพื่อสร้างภาพที่มีความหมายออกมา (Kerin, Hartley and Rudelius, 2004, p. 106 อ้างอิงใน ปณิศ ลัญชานนท์, 2548, หน้า 94) ซึ่งขั้นตอนในการรับรู้สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การเปิดรับข้อมูลที่ได้เลือกสรร เกิดขึ้นเมื่อผู้บริโภคเปิดโอกาสให้ข้อเข้ามาสู่ตนเอง ตัวอย่างเช่น ผู้ชมรายการโทรทัศน์อาจจะเลือกเปลี่ยนช่องหรือออกจากห้องเมื่อข่าวสารหรือโฆษณานั้นไม่น่าสนใจ เป็นต้น

2. การตั้งใจรับข้อมูลที่ได้เลือกสรร เกิดขึ้นเมื่อผู้บริโภคเลือกที่จะตั้งใจรับสิ่งกระตุ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความตั้งใจรับข้อมูล นักการตลาดจะต้องใช้ความพยายามที่จะสร้างงานทางด้านการตลาดให้มีลักษณะเด่นและน่าสนใจ เพื่อทำให้เกิดความตั้งใจรับข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

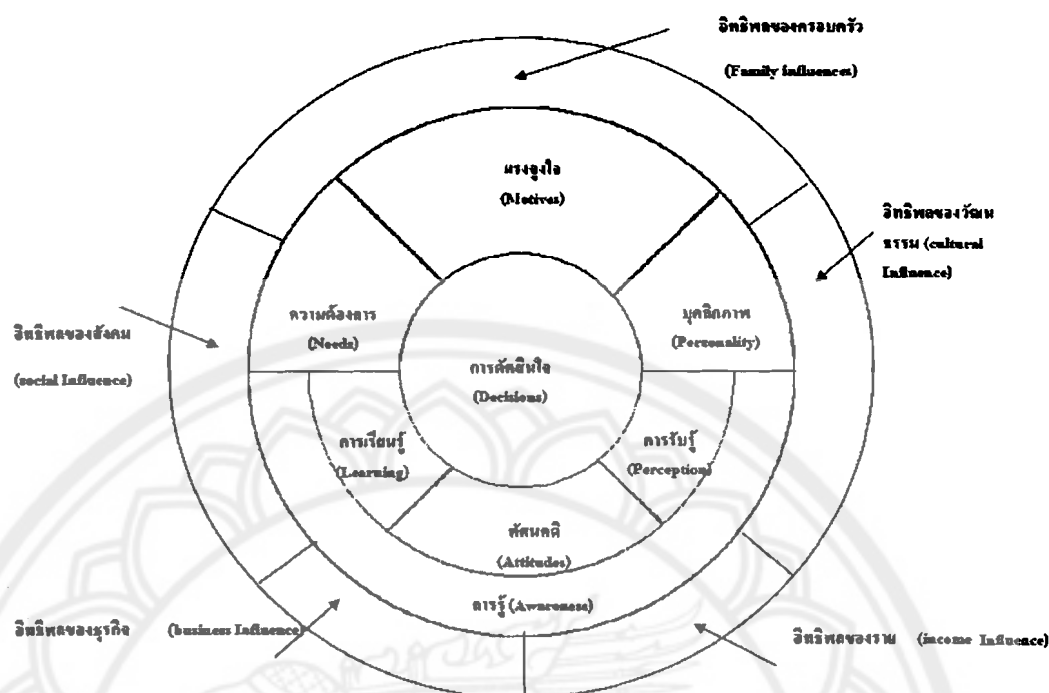
3. ความเข้าใจในข้อมูลที่ได้เลือกสรร หรือการบิดเบือนข้อมูลที่ได้เลือกสรร ดังนี้

ความเข้าใจข้อมูลที่ได้เลือกสรร แม้ผู้บริโภคมักจะตั้งใจรับข่าวสารทางการตลาด แต่ไม่ได้หมายความว่าข่าวสารนั้นจะถูกตีความไปในทางที่ถูกต้องเสมอไป ในขั้นนี้จึงเป็นการตีความหมายของข้อมูลที่ได้รับเข้ามาว่ามีความเข้าใจตามที่นักการตลาดกำหนดไว้หรือไม่ ถ้าเข้าใจก็จะนำไปสู่ขั้นต่อไป ซึ่งการตีความของข้อมูลที่ได้รับนั้นจะขึ้นอยู่กับทัศนคติ ความเชื่อถือ และประสบการณ์ของผู้รับข้อมูลด้วย

การบิดเบือนข้อมูลที่ได้เลือกสรร การส่งข้อมูลข่าวสารอาจจะไม่สัมฤทธิ์ผลตามที่ผู้ส่งตั้งใจ เนื่องจากแต่ละบุคคลมีแนวโน้มที่จะตีความสัมพันธ์กับความเชื่อที่ตนมีอยู่ ซึ่งอาจทำให้ข่าวสารบิดเบือนไปจากความเป็นจริง ซึ่งนักการตลาดจะต้องเข้าใจจิตใจของผู้บริโภค เพราะมีผลกระทบต่อการแปลความหมายของข้อมูลข่าวสารและพฤติกรรมของผู้บริโภค

4. การเก็บรักษาข้อมูลที่ได้เลือกสรร หมายถึง การที่ผู้บริโภคจดจำข้อมูลบางส่วนที่เขาได้เห็น ได้อ่าน หรือได้ยิน หลังจากเกิดการเปิดรับและเกิดความเข้าใจแล้ว นักการตลาดต้องพยายามสร้างข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของตนให้อยู่ในความทรงจำของผู้บริโภคโดยการส่งข้อมูลซ้ำ ๆ ไปยังกลุ่มเป้าหมาย ทำให้ผู้บริโภคเกิดความทรงจำและตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์

2. ปัจจัยสิ่งแวดล้อม (Environmental Factors) คือ ปัจจัยที่อยู่ภายนอกตัวของผู้บริโภค (exogenous variables) ซึ่งมีผลกระทบต่อผู้บริโภคทางอ้อมต่อการตัดสินใจ คือ (1) อิทธิพลของครอบครัว (family influences) (2) อิทธิพลของสังคม (social influences) (3) อิทธิพลของธุรกิจ (business influences) (4) อิทธิพลของวัฒนธรรม (cultural influences) และ (5) อิทธิพลทางเศรษฐกิจหรือรายได้ (ศุภร เสรีรัตน์, 2540, หน้า 23)

ภาพ 8 แสดงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อม (ปัจจัยภายนอกของบุคคล)

ที่มา: ศุภร เสรีรัตน์, 2544, หน้า 24

2.1 อิทธิพลของครอบครัว (Family Influences)

ครอบครัว หมายถึง กลุ่มสังคมของบุคคลภายใต้การควบคุมของระบบที่บุคคลสังกัดอยู่ อันเกี่ยวกับบทบาทการกระทำของบุคคลในสังคม (Walters, 1978, p. 30 อ้างอิงใน ศุภร เสรีรัตน์, 2540, หน้า 266) ซึ่งเกี่ยวข้องกับด้วยสายเลือดการแต่งงานหรือการยอมรับในการอยู่อาศัยด้วยกันมีรูปแบบ 3 ประเภท คือ 1) ครอบครัวสามีและภรรยา (married couples) 2) กลุ่มครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) และ 3) ครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยาย (extended family)

สมาชิกครอบครัวมีบทบาทงานและหน้าที่เฉพาะอย่างซึ่งจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจการซื้อ บทบาทที่เกี่ยวข้องกับผู้บริโภคที่สำคัญสำหรับสมาชิกครอบครัวประกอบด้วย (1) ผู้มีอิทธิพล (influences) (2) ผู้ควบคุมดูแล (gate keepers) (3) ผู้ตัดสินใจ (deciders) (4) ผู้ซื้อ (buyers) (5) ผู้จัดเตรียมผลิตภัณฑ์ (preparers) (6) ผู้ใช้ (users) (7) ผู้ดูแลรักษา (maintainers) และ (8) ผู้มีอำนาจในการใช้จ่าย (disposers) นอกจากนี้ การตัดสินใจซื้อของ

ครอบครัวพิจารณาจาก (1) โครงสร้างของบทบาท (roles structure) (2) โครงสร้างของอำนาจ (power structure) (3) ขั้นตอนในกระบวนการตัดสินใจซื้อ (stage in the family purchase-decision process) (4) ลักษณะเฉพาะอย่างของครอบครัว (family – specific characteristic) (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2538, หน้า 220)

2.2 อิทธิพลของสังคม (social influences) เป็นผลลัพธ์จากการติดต่อกันของบุคคลทุกคนกับคนอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากครอบครัวและธุรกิจ อิทธิพลของสังคมเกิดขึ้นได้ดังตัวอย่างเช่น สถานที่ทำงานจากวัด จากเพื่อนบ้านใกล้เคียง และจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เป็นต้น (ศุภร เสรีรัตน์, 2540, หน้า 24)

2.3 อิทธิพลของธุรกิจ (business influences) หมายถึง การติดต่อโดยตรงของบุคคลที่มีต่อธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็น ณ สถานที่ของร้านค้าหรือโดยผ่านทางกรขาย โดยใช้บุคคลและการโฆษณา

2.4 อิทธิพลของวัฒนธรรม (cultural influences) เป็นเรื่องของความเชื่อที่มีอยู่ในตัวของบุคคลและการลงโทษในสังคมที่พัฒนาขึ้นอยู่ตลอดเวลาด้วยระบบสังคมนั้น

2.5 อิทธิพลทางเศรษฐกิจหรือรายได้ เป็นข้อจำกัดหรือตัวกำหนดที่มีอิทธิพลต่อผู้บริโภคในรูปของตัวเงินและปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง

2.6 เป็นตัวควบคุมกระบวนการความคิดภายในทั้งหมดของผู้บริโภคมี 4 ประการ คือ ความต้องการของผู้บริโภค (consumer's need) แรงจูงใจ (motives) บุคลิกภาพ (personality) และการรู้ (awareness)

ข้อมูลอุทยานแห่งชาติภูผายล ประวัติความเป็นมา

อุทยานแห่งชาติภูผายล เดิมชื่ออุทยานแห่งชาติห้วยหวด จัดตั้งขึ้นเนื่องจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยหวด ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2527 ได้พระราชทานพระราชดำริตอนหนึ่งว่า "ควรอนุรักษ์สภาพธรรมชาติและป่าไม้ บริเวณใกล้กับห้วยหวดเขื่อนเก็บกักน้ำ ของโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยหวด ตลอดจนบริเวณข้างเคียงอ่างเก็บน้ำพร้อมกับปรับปรุงเสริมแต่งบริเวณให้มีความสวยงาม และรักษาสภาพธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความสวยงามและเหมาะที่จะพัฒนาให้เป็นอุทยานแห่งชาติ หรือส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี"

ดังนั้น กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ จึงได้เข้าสำรวจพื้นที่ป่าซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติ ที่สมบูรณ์ ครอบคลุมท้องที่จังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร เนื้อที่ 517,850 ไร่ หรือ ประมาณ 828.56 ตารางกิโลเมตร จัดทำเป็นโครงการเพื่อประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติเฉลิม พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ในวันที่ 5 ธันวาคม 2530 ต่อมาจึงได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดพื้นที่บริเวณที่ดินป่าภูล้อมข้าว และป่าภูเพ็ก ท้องที่ตำบลตองโขบ ตำบลเหล่าโพนค้อ กิ่งอำเภอโคกศรีสุพรรณ ตำบลกกปลาซิว อำเภอเมือง และตำบลจันทร์เพ็ญ ตำบลเต่างอย กิ่งอำเภอเต่างอย อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ป่าดงภูพานท้องที่ตำบลหนองบ่อ ตำบลคำพิ ตำบลบ้านเหลียง ตำบลบ้านแก้ง ตำบลนาแก ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม และตำบลกกตูม ตำบลพังแดง ตำบล ดงหลวง อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร และป่าดงภูสีฐานท้องที่ตำบลคำชะอี ตำบลบ้าน เหล่า ตำบลบ้านค้อ ตำบลโพนงาม อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2531 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา หน้า 36 – 39 เล่มที่ 105 ตอน 122 ลงวันที่ 28 กรกฎาคม 2531 นับเป็นอุทยานแห่งชาติ ลำดับที่ 57 ของประเทศไทย

ที่ตั้งและอาณาเขต

อุทยานแห่งชาติภูผายล ตั้งอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย ในท้องที่อำเภอภูพาน อำเภอเต่างอย และอำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 องศา 45 ลิปดาเหนือ ถึงเส้นรุ้งที่ 17 องศา 0 ลิปดาเหนือ และอยู่ระหว่างเส้นแวงที่ 104 องศา 5 ลิปดาตะวันออก ถึงเส้นแวงที่ 104 องศา 30 ลิปดาตะวันออก

ที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยหวด ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร บริเวณพิกัด 48 QVD 412794 N 1871542 E มีอาณาเขตติดต่อข้างเคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	จด อำเภอเต่างอย อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร และอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม
ทิศใต้	จด อำเภอดงหลวง อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร
ทิศตะวันออก	จด อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร
ทิศตะวันตก	จด อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นภูเขาหินทราย ตามเทือกเขาภูพานตะวันออก มีความสูงอยู่ระหว่าง 300 ถึง 600 เมตร ปกคลุมด้วยป่าไม้เบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง ภูเขาที่สำคัญคือ ภูเสือ อยู่ในท้องที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม สูง 641 เมตร จากระดับน้ำทะเลเป็นภูเขาที่สูงที่สุดของอุทยานแห่งชาติภูผายล สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารไหลลงสู่ลำน้ำหลายแห่ง เช่น ลำน้ำพุง ลำน้ำห้วยหวด ลำน้ำห้วยบางทราย ลำน้ำห้วยเลา และมีอ่างเก็บน้ำที่อยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูผายล และบริเวณรอบ ๆ แนวเขตอุทยานแห่งชาติ จำนวน 24 อ่าง เช่น อ่างเก็บน้ำห้วยหวด อ่างเก็บน้ำห้วยโท อ่างเก็บน้ำห้วยไร่ เป็นต้น

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศแบ่งออกเป็น 3 ฤดูกาล คือ ฤดูฝน ระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงตุลาคม จะมีฝนตกชุกในเดือนสิงหาคม ปริมาณน้ำฝน โดยเฉลี่ย 1,484 มิลลิเมตร/ปี ฤดูหนาว ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม อุณหภูมิต่ำสุดในเดือนธันวาคม อุณหภูมิโดยเฉลี่ยประมาณ 16 องศาเซลเซียส ฤดูร้อนระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 32 องศาเซลเซียส

ป่าไม้

อุทยานแห่งชาติภูผายล มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ภูมิประเทศเป็นภูเขาสลับกับที่ราบระหว่างหุบเขา สามารถจำแนกสังคมพืชได้เป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

ป่าเต็ง รัง (Dry Dipterocarp Fores) อยู่บริเวณเนินเขาไหล่เขา และเชิงเขา พบว่าพื้นดินจะมีหินโผล่ให้เห็น พันธุ์ไม้ที่พบ เช่น เต็ง รัง เหียง ประดู่ มะขามป้อม มะกอกเลื่อม ส้าน มะม่วงหาวแมลงวัน อ้อยช้าง ยอป่า ดี้ว มะกอกป่า และรกฟ้า เป็นต้น พืชชั้นล่างประกอบด้วย หญ้าชนิดต่าง ๆ

ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Fores) พบขึ้นอยู่บริเวณริมห้วย และตามหุบเขา พันธุ์ไม้ที่พบ เช่น แดง ประดู่ มะค่าโมง ชิงชัน ตะแบก สมอภิเพก ตีนนก กะบก มะค่าแต้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีไม้ไผ่ เช่น ไม้ป่า และไผ่รวก รวมทั้งหญ้าชนิดต่าง ๆ

ป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Fores) พบบริเวณตามหุบเขาและริมห้วย ที่ระดับความสูง 400 เมตร ขึ้นไป พันธุ์ไม้ที่พบ เช่น กะบาก มะไฟป่า ตะเคียนทอง มะหวด ตะเคียนหิน ไม้ตระกูลยาง ชิงชัน และมะค่าโมง เป็นต้น ส่วนพืชชั้นล่างส่วนใหญ่ประกอบด้วยไผ่ไร่

สัตว์ป่า

ตามสภาพที่ปรากฏปัจจุบัน มีพันธุ์สัตว์ป่าหลายชนิด สามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ดังนี้

สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ได้แก่ เก้ง หมูป่า กระต่าย ค้างคาว กระรอก ฯลฯ

นกประเภทต่าง ๆ เช่น เหยี่ยว นกเป็ดน้ำ นกนางแอ่น นกจาบคา

สัตว์เลื้อยคลาน ได้แก่ ตะกวด งูชนิดต่าง ๆ

ด้านการท่องเที่ยวและนันทนาการ

แหล่งท่องเที่ยว

อุทยานแห่งชาติภูผายล มีสภาพธรรมชาติเป็นป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง บางส่วน และมีสัตว์ป่าหลายชนิด สภาพทั่วไปของอุทยานแห่งชาติ เป็นสันเขาและภูเขาที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของลำห้วยพุง ลำน้ำห้วยบางทราย มีลักษณะธรณีวิทยาเป็นเขาหินทราย หินกรวดมน และหินดินดาน นอกจากนี้ยังมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี บางประการ ดังนั้น จึงมีพื้นที่ที่สวยงามเหมาะแก่การท่องเที่ยว และพักผ่อนของประชาชน อุทยานแห่งชาติภูผายล มีบริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือเป็นจุดเด่นที่น่าสนใจ ดังนี้

อ่างเก็บน้ำห้วยหวด เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 500 เมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านห้วยหวด ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร มีจุดชมวิวยุทธสถานเขื่อน และหน้าผาใกล้ขอบอ่างหลายแห่ง มีลานหินโชดหินที่สวยงาม วางตัวตามธรรมชาติเหมาะที่จะมาท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจเที่ยวชมธรรมชาติที่สวยงาม

น้ำตกค่าน้ำสร้าง เป็นน้ำตกที่สูงที่สุดของอุทยานแห่งชาติภูผายล อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 1.5 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านห้วยหวด ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร ลักษณะน้ำตกสูงประมาณ 25 เมตร ไหลมาจากห้วยค่าน้ำสร้าง ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำห้วยหวด สามารถเดินชมได้ทั้งด้านบนและด้านล่างของน้ำตก ซึ่งมีพืชพรรณและดอกไม้ป่า ๆ ชนิดขึ้นอยู่มากมายตามฤดูกาล

ภูก่อ เป็นภูเขาที่สูงที่สุดในจังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 2.5 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านนางอย ตำบลต่างอย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร มีลักษณะเป็นหน้าผาสูงชันคล้ายกำแพง ความสูงของภูเขาทำให้มองเห็นทัศนียภาพที่งดงาม มองเห็นภูเขาหลาย ๆ ลูก ที่สลับซับซ้อนกัน และเป็นจุดชมทะเลหมอกของอุทยานแห่งชาติภูผายลอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งจะพบในช่วงเดือนธันวาคม - มกราคม

ภูผายล หรือ ถ้ำผายล เป็นภาพแกะสลักลงบนหิน อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายลประมาณ 40 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านนาผาง ตำบลกกปลาซิว อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร เป็นศิลปะวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุราว 3,500 - 4,000 ปี เป็นภาพแกะสลักลงบนหน้าผาหินมีรูปภาพแกะสลักต่าง ๆ เช่น รูปต้นไม้ คน สัตว์ และภาพเครื่องหมาย สัตว์ลักษณะต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสมัยก่อน และเป็นภาพแกะสลักที่แสดงเรื่องราวไว้มากที่สุดและมีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาศิลปะเดียวกันในภาคอีสาน

น้ำตกแก่งโพธิ์ อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 35 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านนาหินกอง ตำบลกกตม อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร เป็นน้ำตกที่สวยงาม และมีน้ำไหลตลอดทั้งปี สูงประมาณ 10 เมตร กว้างประมาณ 14 เมตร สามารถเที่ยวชมน้ำตก ชมแก่ง เล่นน้ำตก และถ่ายภาพนอกจากนั้นยังมีพื้นที่สำหรับกางเต็นท์พักผ่อน ค้างคืนที่เป็นบริเวณกว้างติดกับน้ำตก

น้ำตกห้วยเลา อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 50 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านห้วยเลา ตำบลพังแดง อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร เป็นน้ำตกที่สวยงามอีกแห่งหนึ่ง มีน้ำไหลตลอดทั้งปี แต่ช่วงฤดูแล้งน้ำตกจะมีน้ำน้อย สูงประมาณ 8 เมตร กว้างประมาณ 15 เมตร

ถ้ำพระด่านแร้ง อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 350 เมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านห้วยหวด ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร เป็นแหล่งศิลปะวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์อีกแห่งหนึ่ง เป็นภาพแกะสลักลงบนหน้าผาหิน

ผาพญาเต่างอย อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 7 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านโคกกลาง ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร ลักษณะเป็นหินทรายที่มีรูปร่างคล้ายเต่า ตั้งอยู่ริมน้ำพุและหันหน้าลงสู่น้ำพุ จึงเรียกว่าเต่างอย กว้าง 5 เมตร หนา 5 เมตร โดยเชื่อกันว่าบริเวณใดที่มีเต่าอาศัยอยู่มาก บริเวณนั้นเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ เลยเป็นตำนานเรียกชื่อ บ้านเต่างอย ในปัจจุบัน

ลานดุสิตา อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 50 เมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านห้วยหวด ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร ดุสิตา เป็นชื่อดอกไม้ที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงพระราชทานนาม ลักษณะเป็นดอกไม้ตระกูลหญ้ากินแมลงเป็นอาหาร ออกดอกสีม่วงเข้ม ขึ้นอยู่รวมกันเป็นกลุ่มบนลานหินที่มีความชุ่มชื้น จะออกดอกในช่วงฤดูหนาว

ถ้ำม่วง อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ประมาณ 8 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านนาหลวง ตำบลจันทร์เพ็ญ อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร เป็นแหล่งศิลปะวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ เป็นภาพแกะสลักลงบนหน้าผาหิน และเป็นถ้ำลึกลงไปใต้ดิน ภายในถ้ำมีความกว้างใหญ่มาก บริเวณหน้าถ้ำจะมีต้นมะม่วงขนาดใหญ่หนึ่งต้นขึ้นอยู่และออกผลสองชนิดในต้นเดียวกัน จึงเป็นที่มาของชื่อ ถ้ำม่วง

ถ้ำพระเวส อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายลประมาณ 70 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านด่านสาวคอย ตำบลนาแก อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม มีลักษณะเป็นหน้าผาหินทรายยื่นออกมาเป็นเพิงผามีความยาวมากและสวยงามมาก

ทางเดินศึกษาธรรมชาติ

อุทยานแห่งชาติภูผายล มีเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ รวม 3 แห่ง ประกอบด้วยเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ อ่างเก็บน้ำห้วยหวด ระยะทาง 2,500 เมตร ใช้เวลาเดินเท้าประมาณ 2 ชั่วโมง โดยมีจุดเริ่มต้นบริเวณพลับพลาที่ประทับริมอ่างเก็บน้ำห้วยหวด ผ่านน้ำตกกรากไทรย้อย น้ำตกผาผึ้ง น้ำตกค่าน้ำสร้าง และสภาพป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ไปสิ้นสุดบริเวณพลับพลาที่ประทับเป็นวงรอบ

เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ ลานดุสิตา ระยะทาง 1,300 เมตร ใช้เวลาเดินเท้าประมาณ 45 นาที จุดเริ่มต้นบริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ผ่านลานดุสิตา และถ้ำพระदानร้างแหล่งภาพเขียนประวัติศาสตร์ และสภาพป่าเต็งรัง ไปสิ้นสุดบริเวณป้ายอุทยานแห่งชาติภูผายล

เส้นทางศึกษาธรรมชาติ น้ำตกแก่งโพธิ์ ระยะทาง 1,900 เมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที มีจุดเริ่มต้นที่บริเวณที่ทำการหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติภูผายล ที่ ภย.12 (แก่งโพธิ์) ผ่านลำห้วย ลานดอกกระเจียว ปรงโบราณ ไปสิ้นสุดบริเวณน้ำตกแก่งโพธิ์เป็นวงรอบ

สถิตินักท่องเที่ยว

สถิตินักท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติภูผายล เกือบทั้งหมดเป็นชาวไทย มีชาวต่างประเทศน้อย ส่วนใหญ่เป็นนักทัศนอาจร ซึ่งแสดงว่าประชาชนทั่วไปยังเป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจอุทยานแห่งชาติ โดยเป็นการสนใจในแหล่งท่องเที่ยวที่แวะชมเท่านั้น โดยเฉพาะบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยหวด ซึ่งอยู่ใกล้ที่ทำการอุทยานแห่งชาติ สำหรับนักเรียนนักศึกษา และชาวต่างประเทศมีสัดส่วนการพักแรมสูง เพราะเป็นกลุ่มที่สนใจสัมผัสธรรมชาติ

เมื่อถึงฤดูการท่องเที่ยว ช่วงเดือนสิงหาคม - กุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่สุด เพราะเป็นช่วงปลายฤดูฝนต้นฤดูหนาว สภาพธรรมชาติสวยงาม น้ำตกมีปริมาณน้ำมาก

การบริการรองรับนักท่องเที่ยว

บ้านพักรับรอง ตั้งอยู่บริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล รับนักท่องเที่ยวได้ประมาณ 50 คน นอกจากนั้นยังมีเต็นท์พักแรมให้บริการ

ศาลาพักผ่อน มีศาลาพักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยวบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยหวด น้ำตกแก่งโพธิ์ ซึ่งเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดทำขึ้นโดยอุทยานแห่งชาติภูผายล

ป้ายชื่อป้ายบอกทาง มีจำนวนมากพอสมควร ได้แก่ บริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยหวด น้ำตกแก่งโพธิ์ และที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล

การเดินทางและเส้นทางคมนาคม

การเดินทางเข้าสู่อุทยานแห่งชาติภูผายล มีความสะดวกเนื่องจากอุทยานแห่งชาติภูผายล เดินทางเข้าได้หลายทิศทาง การเดินทางจากกรุงเทพมหานคร ไปสู่อุทยานแห่งชาติภูผายล ระยะทางประมาณ 682 กิโลเมตร เริ่มต้นเดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ผ่านจังหวัดสระบุรี ต่อด้วยทางหลวงหมายเลข 2 (ถนนมิตรภาพ) ผ่านจังหวัดนครราชสีมา จนถึงจังหวัดขอนแก่น ทางหลวงหมายเลข 209 (ขอนแก่น - กาฬสินธุ์) และทางหลวงหมายเลข 213 (กาฬสินธุ์ - สกลนคร) ถึงตัวเมืองสกลนคร การเดินทางเข้าสู่อุทยานแห่งชาติภูผายล ได้โดยการเดินทางจากจังหวัดสกลนคร สู่อำเภอเต่างอย ตามทางหลวงหมายเลข 2339 แยกเข้าที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูผายล ระยะทาง 35 กิโลเมตรโดยมีรถยนต์โดยสารประเภทรับจ้างแบบที่นั่ง 2 แถว วิ่งประจำในเส้นทางดังกล่าว

ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูผายล มีเส้นทางคมนาคมสายหลัก คือ ทางหลวงหมายเลข 2339, 2330, 2287 เป็นเส้นทางที่ตัดผ่านพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูผายล นอกนั้นยังมีเส้นทางถนนลูกรังของกรมทางหลวงชนบท เชื่อมระหว่างเส้นทางสายหลักที่ไปยังหมู่บ้าน และเป็นเส้นทางตรวจการณ์ของอุทยานแห่งชาติด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เฉลิมชัย ปัญญาดี (2543) ได้ศึกษาการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเพื่อประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาสภาพปัญหาและความจำเป็นในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าชุมชนบ้านถ้ำลอดประสบปัญหาสำคัญ คือ สภาพบริเวณในถ้ำลอดถูกทำลาย นักท่องเที่ยวบางส่วนขีดเขียนทำลายถ้ำ ทำให้สภาพถ้ำทรุดโทรมเป็น

อย่างมาก ในด้านความต้องการพบว่าสมาชิกในชุมชนถ้าลดต้องการเข้าไปดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเอง โดยเฉพาะความต้องการดูแลรักษาถ้าไม่ให้เสื่อมโทรม และต้องการด้านรายได้จากการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนได้วิเคราะห์และได้ข้อสรุปร่วมกันว่าชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

ในส่วนการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนนั้น จากผลการประเมินสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีขีดความสามารถในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มสูงขึ้น สามารถจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชนค่อนข้างดี โดยเอื้อให้สมาชิกมีส่วนร่วมและมีรายได้จากการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะรายได้จากการให้บริการเช่าเต๊นท์ เช่าชมถ้ำ เช่าแพ รับประทานอาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึก

นิรุรินทร์ ไฉ่พันธ์ (2544) ได้ศึกษาถึงศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อุทยานแห่งชาติภูจองนายอย จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และศึกษาหาแนวทางในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสอบถามและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยสำรวจความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 299 คน แบ่งเป็นเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูจองนายอย 25 คน ประชาชนในท้องถิ่น 174 คน และนักท่องเที่ยว 100 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติอย่างง่าย คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และใช้วิธีถ่วงน้ำหนัก (Weighting score method) เพื่อคำนวณระดับศักยภาพในด้านพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษา และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยมีศักยภาพด้านพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสูงเหมาะสมต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่วนด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษามีศักยภาพปานกลาง และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวมีศักยภาพต่ำ ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการศึกษาระดับศักยภาพมาวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติภูจองนายอยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 6 ด้าน คือ ด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ และด้านการส่งเสริมการลงทุน

ปิยะวดี หิริกมล (2545) ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย ต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดสุโขทัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทย ต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดสุโขทัย และหาเหตุผลเหตุจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวชาวไทยตัดสินใจไปท่องเที่ยวที่จังหวัดสุโขทัย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางไปท่องเที่ยวในจังหวัดสุโขทัย จำนวน 400 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม ใช้สถิติ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบความสัมพันธ์ด้วยวิธี Chi – Square ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

1. กลุ่มตัวอย่างเพศหญิงและเพศชายมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน มีอายุระหว่าง 23 – 30 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา มีรายได้ระหว่าง 5,001-10,000 บาท ทำงานในบริษัทเอกชน

2. เดินทางไปจังหวัดสุโขทัยเพื่อศึกษาค้นคว้าความรู้ทางประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่ไม่พักค้างคืน ประทับใจในความสวยงาม แต่ต้องการให้ปรับปรุงเรื่องความสะดวกสบายของแหล่งท่องเที่ยว และจะกลับไปเที่ยวอีกแน่นอน

3. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลส่วนบุคคลกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวพบว่า อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลพื้นฐานของประชากรกับมูลเหตุจูงใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างมูลเหตุจูงใจในการตัดสินใจไปท่องเที่ยวจังหวัดสุโขทัยกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวนั้นพบว่า มูลเหตุจูงใจด้านผลิตภัณฑ์มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

เพ็ญลักษณ์ เกตุทัต (2546) ได้ศึกษาถึงทัศนคติและพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการท่องเที่ยวในเกาะเสม็ด ซึ่งศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 15 – 24 ปี การศึกษาระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพพนักงานบริษัท/รับจ้าง มีรายได้ 24,000 – 37,999 บาทต่อเดือน และมีสถานภาพโสด ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกันมีทัศนคติต่อการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ยกเว้นเพศที่ต่างกันมีทัศนคติต่อการท่องเที่ยวไม่แตกต่างกัน และลักษณะทางประชากรศาสตร์ของนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกันมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ยกเว้นระดับการศึกษาที่แตกต่างกันมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวไม่แตกต่างกัน ทัศนคติด้านความปลอดภัย และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของนักท่องเที่ยว มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยว

ส่วนทัศนคติด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ด้านการโฆษณาประชาสัมพันธ์ และด้านส่งเสริมการขายไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการท่องเที่ยวในเกาะเสม็ด

วิโรจน์ ทองอินทร์ (2546) ได้ศึกษาถึงการกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาท่าเพชร จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพของพื้นที่สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาท่าเพชร จังหวัดสุราษฎร์ธานี และศึกษาภูมิหลัง ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่นต่อสิ่งอำนวยความสะดวกและการดำเนินงานเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาท่าเพชร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่าพื้นที่สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาท่าเพชร จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีศักยภาพปานกลางต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ค่าศักยภาพ 3.64) นักท่องเที่ยวมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสูง มีความคิดเห็นด้านศักยภาพของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพในระดับดี และมีความพึงพอใจต่อสิ่งอำนวยความสะดวกระดับมาก ประชาชนในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสูง มีความคิดเห็นด้านศักยภาพของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพในระดับพอใช้ และมีความพึงพอใจต่อการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ระดับปานกลาง

สมัย ผลบุญ (2547) ได้ทำการศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรวมทั้งผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณปากแม่น้ำบางปะกง ผลการวิจัยพบว่าความเป็นไปได้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงจะเกิดขึ้นจากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติป่าชายเลนบริเวณเกาะธรรมชาติซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและนกนานาชนิด รวมทั้งปลาโลมาที่พบได้ในเขตบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงจึงทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นได้ในระยะเวลาสั้น ส่วนในเรื่องความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณปากแม่น้ำบางปะกง ส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับท้องถิ่นให้เหมือนที่อื่น แต่ในปัจจุบันไม่สามารถที่จะดำเนินการได้เพราะมีเรื่องพื้นที่บริเวณเกาะธรรมชาติที่เป็นจุดที่น่าสนใจของการท่องเที่ยวบริเวณปากแม่น้ำบางปะกง โดยที่เจ้าหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งยังไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่บริเวณเกาะธรรมชาติเพราะขัดต่อมติคณะรัฐมนตรี จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงไม่สามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ด้านผลกระทบส่วนใหญ่จะเป็นไปในด้านเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ

เพราะการท่องเที่ยวเกิดในระยะเวลาสั้นไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสภาพสิ่งแวดล้อม แต่ยังมีส่วนช่วยเพิ่มรายได้และทำให้เกิดอาชีพใหม่เกิดขึ้นแก่ชุมชน ดังนั้นสรุปได้ว่าความเป็นไปได้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงมีการพัฒนาในระยะเวลาสั้น ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไปแบบต่อเนื่อง โดยมีเอกลักษณ์ที่เป็นจุดเด่นเฉพาะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเที่ยวได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น

ฉลอง ของเดิม (2548) ได้ทำการศึกษาบริบทและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศึกษาศักยภาพของอุทยานแห่งชาติสาละวินในการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติสาละวิน เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของอุทยานแห่งชาติสาละวินให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการวิจัยพบว่าศักยภาพของอุทยานแห่งชาติสาละวินในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ความปลอดภัย ความสามารถในการรองรับ การบริการของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติสาละวินอยู่ในระดับดี ในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก การประชาสัมพันธ์ อยู่ในระดับพอใช้ และในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การคมนาคมหรือการเข้าถึง อยู่ในระดับต้องปรับปรุง ปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติสาละวิน ได้แก่ ขาดความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บุคลากรไม่เพียงพอ ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกหลายด้าน ได้แก่ ป้ายบอกทาง ตู้โทรศัพท์สาธารณะ ระบบไฟฟ้า ระบบประปา ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านพัก ไม่มีบริเวณที่เล่นรอบกองไฟ ถึงจะมีไม่เพียงพอ ชุมชนในท้องถิ่นไม่ได้รับโอกาสแสวงหารายได้จากกรท่องเที่ยว ขาดการประชาสัมพันธ์เชิงรุก และการจัดเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยว

จักรกฤษณ์ เรืองเวช (2550) ได้ทำการศึกษาพฤติกรรมกรท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในศูนย์ศึกษาธรรมชาติและอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (จังหวัดชลบุรี) โดยเปรียบเทียบพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว จำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล วัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยว และความรู้พื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวศูนย์ศึกษาธรรมชาติและอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (จังหวัดชลบุรี) ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

1. นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาศูนย์ศึกษาธรรมชาติและอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (จังหวัดชลบุรี) ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 21-30 ปี มีระดับ

การศึกษาระดับปริญญาตรี มีอาชีพนักเรียน / นักศึกษา มีรายได้ต่อเดือน 5,001-10,000 บาท ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด และมีวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน / สัมผัสธรรมชาติ

2. การเปรียบเทียบพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในศูนย์ศึกษารวมชาติและอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (จังหวัดชลบุรี) จำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล วัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยว และความรู้พื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าไม่แตกต่างกัน ยกเว้นอาชีพและสถานภาพสมรส พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

